

Liget

2019-12
december

TARTALOMJEGYZÉK [XXXII. évfolyam 12. szám]

A VILÁGHÁBORÚ KÜSZÖBÉN – folytatásos regény

Dobosi Bea | **A SZAG** 4

Kapitány Máté | **NAGY BAJ VAN A NACCSOS ÚRRAL!** 11

Ács József | **MINT EGY FEGYVER CSÖVE** 17

Lackfi János | **PLÜSSZSIRÁFOK ZSOLTÁRA** 24

Szilágyi Ágnes Judit | **EGY LUZOFIL DANDY RIO DE JANEIRÓBÓL** 29

Szirmai Panni | **KARBANTARTÓ MŰVÉSZET** 71

Taródi Luca | **HÁROMSZOR; TAVASSZAL** 81

Fecske Csaba | **FEHÉR VILÁG** 86

Bene Zoltán | **VIBRÁLÓ VILLANYFÉNY, RETINÁN** 88

Czilczer Olga SZÓLÓ LÁTOMÁS	95
Csongor Andrea ÉN KIS KERTET	97
Taizs Gergő megriadni	99
INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ	
Z. Karvalics László A NÉGYZETMÉTER HATALMA	101
KENTAUROK	116

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kíssvábhegyi út 4-6.
info[kukac]ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

Alapító szerkesztők | Levendel Júlia, Horgas Béla
Felelős szerkesztő | Horgas Judit
Tervezőszerkesztő | René Margit
Főmunkatárs | Szirmai Panni
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

Dobosi Bea

A SZAG

[A VILÁGHÁBORÚ KÜSZÖBÉN – REGÉNYFOLYAM 4.]

2019-12-04 | A VILÁGHÁBORÚ KÜSZÖBÉN, REGÉNYFOLYAM

A patikusné hatásszünetet tart, és megigazítja ölében az asztalkendőt. Miközben húsos ujja élvezettel végigsimít a finom damasztan, avatott háziasszonyszeme kiszúr rajta egy foltot. Kár, gondolja a patikusné. Szereti ezt a kávéházat. Itt még tudják, hogyan adják meg a módját. A falakon brüsszeli tükrök, az asztalok márványból készültek, a teát finom metszésű, aranyozott szélű csészében szolgálják fel, és a pincérek tudják, hogyan kell a hölgyeknek udvarolni. Ráadásul sehol máshol nem szervíroznak ilyen fenséges rigójancsit. Ezért aztán némi gondolkodás után úgy dönt, szemet huny az apró hanyagság felett. Inkább megköszörüli torkát, és barátnőire pillant, akik tátott szájjal, kidülledt szemmel várják a folytatást. A patikusné a Lapban közölt történet közepén tart. Egy pillanatig még élvezi felajzott hallgatósága figyelmét, aztán végre-valahára szóra nyitja száját, hang azonban nem jön ki rajta. Mert megérzi a szagot.

jó szimat

A patikusnénak már gyerekkorában is jó orra volt. A megboldogult papa gyakran ugratta, hogy beadja az uraság vadászebei közé, mert ügyesebben szagolja ki a rókát a kotorékban, mint a nemes vérű dakszlik. És talán így is lett volna, ha nem tűnik fel a színen az a jóvágású patikus, aki sima modorával, verátusságával

és generációról generációra öröklődő patikájával nemcsak az ő szívébe lopta be magát, hanem a papáéba is. Pont egy ilyen úriember kell melléd, leányom, mondta a papa, és ezzel a dolog el is dőlt. A patikusné azonban asszonyként is hasznát vette jó szimatának. Ha megromlott a hús a jégszekrényben, patkány dézsmálta a füstölt kolbászt a kamrában, vagy egy megesett cselédlány felkötötte magát a padláson, a patikusné azonnal kiszagolta. És most macskavizelet átható, szúrós szagát érzi.

– És aztán? – kérdi a kántorné. Ahogy mohón előrehajol, az asztal széle belenyomódik dús keblébe, szája sarkában megcsillan egy csepp nyál.

A patikusné azonban rá sem hederít. Éber szeme megtalálja a szag gazdáját: az idegen nő az asztalokat kerülgetve a pulthoz tipeg. A negyvenes éveit tapossa, alacsony termetű, haja szénfekete, szeme két gomb. Egzotikus megjelenése sejteni engedi, hogy délszaki vidékről származik. És macskavizelet összetéveszthetetlen szagát árasztja. A patikusné ezer közül is megismerné. A drága mama annak idején a környék összes macskáját házukhoz édesgette: tejecskében áztatott kenyérbéllel, szalonna hajával és darált hússal tömte őket. A papa minden reggel cirokseprűvel kergette el a dögöket, de hiába. A macskavizelet szaga beette magát a bútorkárpitba, szőnyegekbe, függönyökbe és a mama ruháiba.

A patikusné akárhogy erőlködik, nem tudja levenni szemét az idegen nőről. Pedig még csak az hiányzik, hogy barátnőinek feltűnjön leplezetlen érdeklődése.

– Mit bámulod úgy azt a nőt? – kérdi is a tanítóné. Kettejük közül ő az eszesebb. – Ismered?

– Ismeri a rosseb! Nem is idevalósi – vágja rá a patikusné, és nekidurálja magát a történetmesélésnek, de feszülő hólyagja közbeszól.

Finoman szája két sarkához nyomogatja az asztalkendőőt, elnézést kér, és kacsázó léptekkel megindul az illemhely felé. Amikor már nem láthatják, úgy szaporáz, hogy reng belé terebélyes hátsója. Sietségének oka, hogy évek óta vizelettartási problémák gyötrik. Az ura hiába kotyvasztott különféle eszenciákat, tinktúrákat meg cseppeket az orvoslására, a helyzet mit sem változott. A patikusné attól tart, a végén még a cselédeknek is feltűnik a dolog, és akkor oda a tekintélye.

De most nincs ideje ezen morfondírozni. Elrobog a telefon mellett, belöki az illemhely ajtaját, derekára kapja szoknyáját, és hangosan csurgat. Még szeme is könnybe lábad a megkönnyebbüléstől. Éppen végez, amikor cipősarkak kopogása üti meg fülét. Ki az isten haragja lehet az?

szemérmetlen viselkedés

A kántorné biztos jó alaposan leteremtené a szitokszóért, ha hallaná. Mintha ő olyan makulátlan lenne, horgad fel a patikusnéban a harag. Az az álszent néember

azt hiszi, nem tud a viselt dolgairól. Hogy miket művel a péksegéddel meg a kovács fiával. Pedig nem nagyon akad olyan pletyka a városban, ami nem jut a patikusné fülébe. De ebben a minutában kisebb gondja is nagyobb a kántorné szemérmetlen viselkedésénél. Érzékeny orrát ugyanis újfent megcsapja a macskavizelet szaga. Pár percen belül másodszor.

Amilyen halkán csak tudja, résnyire nyitja az ajtót. Levegőt venni is elfelejt nagy izgalmában, amikor megpillantja az idegen nőt a telefonnál. Fekete gombszeme, akár a riadt őzikéé, körbepásztázza a helyiséget. Vörösre rúzsozott szája szinte súrolja a kagylót, ahogy az idegen szavakat formálja. A patikusné lélegzet-visszafojtva hallgatózik: *gato, experimento, alimentación*. Mi a csudát jelenthetnek ezek? Aztán az idegen nő lerakja a kagylót, idegesen körülnéz, és nagy sebbel-lobbal távozik.

A patikusné a biztonság kedvéért vár egy kicsit, és többször a levegőbe szimatol. Már nem érzi a macskavizelet szagát. Nesztelenül kitárja az ajtót, és görnyedten körülnéz. Sehol senki. Méltóságteljes léptekkel indul vissza asztalukhoz. Ekkor azonban a szatócs kuka fia viharzik be a kávéházba. Hát ez meg mit keres itt? Hiszen lóg a taknya! A patikusné már nyitja a száját, hogy legorombítsa, már emeli a kezét, hogy fültövön vágja, de a fiú kerek szemében olyan rémület ül, hogy az asszony karja megáll a levegőben.

– Beléd meg mi ütött?

– Naccsos asszony, naccsos asszony, gyűjjön gyorsan, nagy baj van a naccsos úrral! – hadarja a fiú kifulladásra.

Előző rész | Inczedy Tamás: Két induló férfi

kép | shutterstock.com

Kapitány Máté

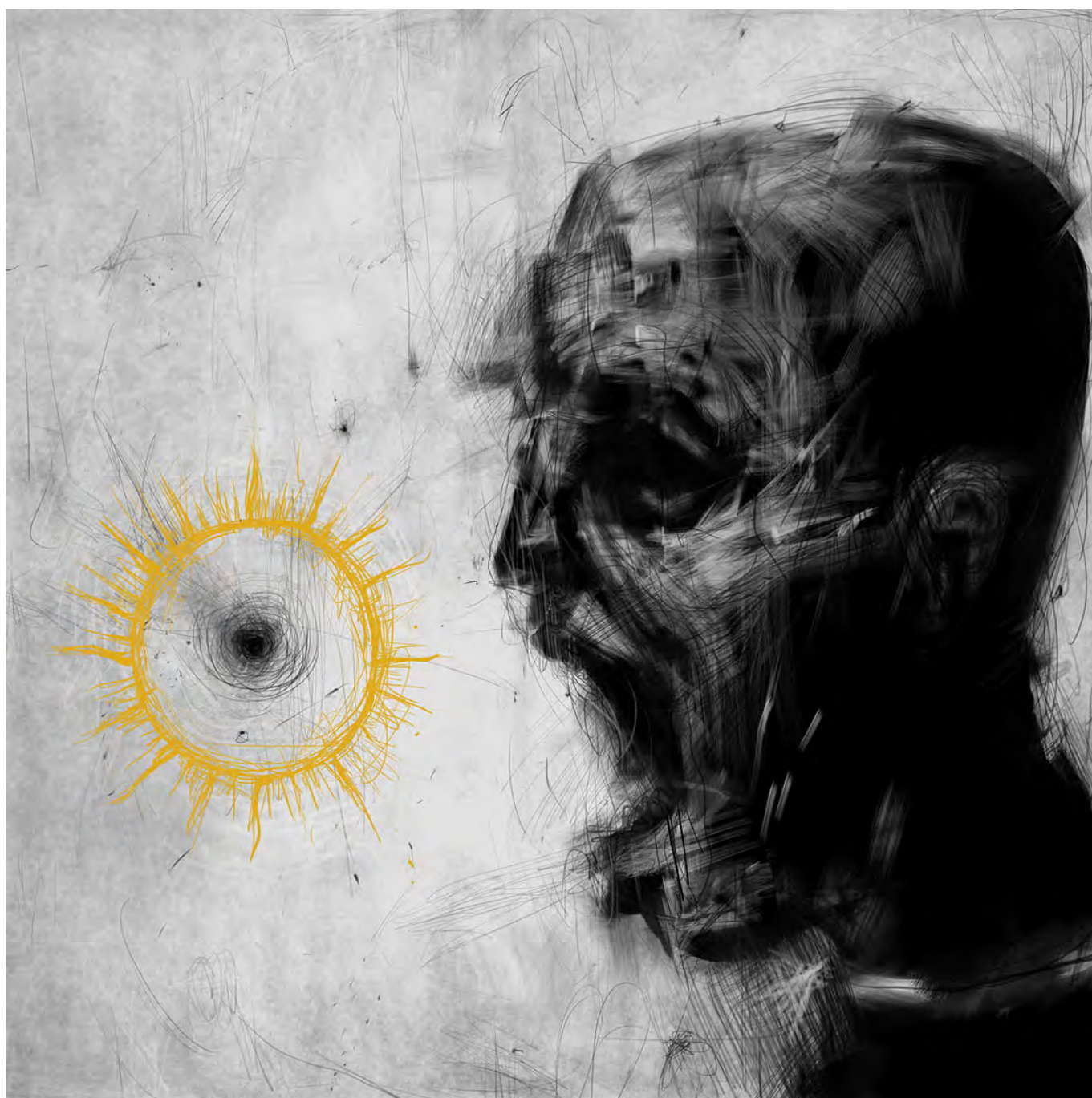
NAGY BAJ VAN A NACCSOS ÚRRAL!

[A VILÁGHÁBORÚ KÜSZÖBÉN - REGÉNYFOLYAM 5.]

2019-12-15 | A VILÁGHÁBORÚ KÜSZÖBÉN, REGÉNYFOLYAM

Nagy baj, nagy baj, hát mi lehet akkora baj, hogy a taknyot is kihajtja a fiú orrából, zsémbel a patikusné, miközben próbál lépést tartani ezzel a tökelütött szatócsgyerekkel. Az szalad lélekszakadva, nem törődik semmivel, nem törődik azzal, hogy majdnem elcsapja egy lovaskocsi, nem törődik vele, hogy a naccsos asszony duzzadt lába már zsibog a nagy igyekezetben, nem törődik a járókelők gúnyos vigyorával, hiszen ki hibáztatná őket: fut elől a kákabelű fiú, lohol mögötte izzadtan az inkontinens asszonyság, kétségtelenül röhejes látvány. A szatócs fia csak rohan, már

nem is lehet biztosan tudni, hogy az utat mutatja vagy menekül-e inkább, no, nem a patikusné elől, bárhogy vigyorogjanak is a járókelők, nem, sokkal inkább a cél elől menekül, mert retteg újra látni a naccsos urat, ám minél inkább retteg a céltól, valahogy annál sebesebben tör feléje. Mintha a lába nem tudná, hogy rossz felé viszi, mintha az is csak futni szeretne, messzire vinni az inas testet, és benne a remegő lelket. Már csak néhány háztömb, és eléri a patikusék házát, már csak néhány perc, és szaladnak fel a lépcsőn, és megtorpannak a hulla mellett, és a patikusné felsikolt, és elalél, és talán be is vizel, de mindez semmi ahhoz képest, ami a szatócsfiúban mindeközben lejátszódik. Ott áll a halott mellett, persze felette inkább, és hogy felülről látja a testet, csak még groteszkebb az élmény, még távolibb és idegenebb, ahogy elnyúlva fekszik a padlón az egykor méltóságos patikus uraság, és már semmi méltóságos nincs benne.

– Elküldtük a segédet, oszt nem jött vissza, hát szalajtott az édesapám, hogy akkor gyü, menjek át én, hát mit tehettem, gyüttem, naccsos asszony, gyüttem, oszt láttam a naccsos urat, hogy... jaj... hát miféle nagy baj történt!

az élet elfogy

A szatócs fia hadar, és csak úgy az orra alatt, mint aki kötelességből beszámol, de nem akarja, hogy meghallják. Nem is hallja meg senki. A terebélyes cseléd a nagyságos patikusnét próbálja felönteni a padlóról, még paskolgatja is az arcát, nem is finoman, hátha úgy visszapirosodik belé az élet, a jajveszékésre odatermett kotnyeles varga meg csóválja a fejét, nagy rosszallást mímelve, és azt dünnyögi, hogy ő megmondta már régen, nem szabad úgy habzsolni az életet. Mert akkor az élet elfogy. A szatócs fia sápadtan figyel, ahogyan a patikusné arcába visszaköltözik a szín, ahogy kinyitja vizenyős szemét, ahogy a varga és a cseléd a hóna alá nyúlnak, és ő nyögve feltápászkodik, a fiú pedig arra gondol, hogy a hullát ő látta meg először, a cseléd pár másodperccel később ért csak oda. Nem tudhatta, hogy a segédjük volt elsőként szemtanúja a halott kizuhanásának, nem tudhatta, hogy a segéd visszavonszolta a hullát a szobába, nem tudhatta, hogy már árkon-bokron túl jár az asztalfiók tartalmával. Ő csak annyit tud, hogy mikor felért a lépcsőn, és kinyitotta az ajtót, már ott hevert az a szürke test, hitványul elnyúlva a parkettán. És most bizonyára őt fogják gyanúsítani. A fiú lába rugózik. Újra futni szeretne. De azt

nem lehet. Itt kell maradni. Hívni kell a rendőroket, azok meg jönnek, és neki el kell magyaráznia, hogy csak az édesapja szalajtotta, mert a segédlegény gyanúsan sokáig volt el. El kell magyaráznia, és talán nem fognak hinni neki, mert ő nem tud jól bánni a szavakkal, és könnyen elbizonytalanodik, a végén még olyan dolgokat is bevall, amiket el sem követett. A végén még el is hiszi, hogy ő volt a gyilkos, ha elég sokszor mondják neki.

A patikusné meredten bámulja férje tetemét. Testét súlyosan húzza a föld, kedve szerint újra összerogyna, de nem a szomorúságtól, hanem mert úgy érzi, elvágták alatta a talajt. Eddig minden csordogált előre, lassan és kiszámíthatóan, még a férje kiszámíthatatlansága is kiszámítható volt, folyt minden a maga medrében, most pedig megszűnt a meder, megszűnt minden, mi addig volt. Hogyan lesz ezután, tépelődik a patikusné a férje felett állva, és bár kissé szégyelli, de valahogy csak arra tud gondolni, csak azon jár az esze, hogy miről ír majd eztán a Lapba. Próbálna zokogni, hangosan kiabálni, ahogyan azt talán elvárnák tőle, de könnyei nem erednek el, nehéz teste nem moccan, valahogy belekötött az élet, és most minden csak áll. Áll az a mulya szatócsgyerek, ajkáról érthetetlen szavak bucskáznak elő, áll a tudálékos varga is, egyre csak mondja a magáét.

A cseléd az egyetlen, akiben tovább buzog a tettvágy. Bármilyen lomha, bármilyen zsörtölődő, minthogy megélhetése a serénység, hozzászokott már az állandó cselekvéshez, tud ő úgyis tenni-venni, hogy közben nem töpreng sokat. Most is hamar intézkedni kezd tehát.

– Hívni kell a rendőröket! – jelenti ki határozottan. Nem vár jóváhagyást még a nagyságos asszonytól sem, látja jól, hogy hiába is várna, mert a patikusné megdermedt, mint kocsonyában a hús. Jobb is így. A cselédet bosszantja az úrias körülményesség.

A szatócs fia nyel egy nagyot, lehunyja szemét.

– Hívni kell a rendőröket – ismétli a cselédlány –, mert itt gyilkosság történt, az nem is vitás!

A varga erre felkapja fejét.

– Gyilkosság? – kérdezi gúnyosan. – Nem kell azért mindjárt effélékre gondolni...

– A nagyságos úr makkegészséges volt – vág vissza a cseléd –, meg aztán kend nem látta, amit én, úgymint nem kell itt fölényeskedni, meg játszani az eszét!

A vargát előnti a pulykaméreg, de nem akar jelenetet rendezni, nem volna helyénvaló a nagyságos asszony előtt.

– Mit látott, no, mondja hát! – morogja végül.

– A szatócsék segédje volt itt utoljára, és a nagyságos asszonyért kiáltott, de a nagyságos asszony másutt járt, én viszont rögvest jöttem. Azt láttam, hogy a szatócs fia is éppen akkor érkezik, ő tehát nem követhette el, de a segédlegény addigra köddé vált.

A szatócs fia kinyitja szemét. Olyan hálával pillant a cselédre, mintha az életet adó édesanyja volna.

– Azt akarja mondani, hogy a szatócsék segédje a gyilkos? – kérdezi a varga.

A patikusné mintha nem is hallaná őket, csak bámulja a hullát.

– Nem. Azt akarom mondani, hogy a macska volt a gyilkos. Az a lángvörös macska, akit akkor láttam sietve távozni, amikor a segédet a házba kísértem. Mert nem közönséges macska volt az, emberhangon üvöltött.

A varga felkacag, a patikusné váratlanul a cseléd felé fordul.

– Azt mondja? Azt mondja, a macska lehetett?

– Azt – válaszolja jelentőségteljesen a cselédlány. – Alakváltó boszorkány lehet, méregkeverő...

Előző rész | Dobosi Bea: A szag

kép | shutterstock.com

Ács József

MINT EGY FEGYVER CSÖVE

[A VILÁGHÁBORÚ KÜSZÖBÉN – REGÉNYFOLYAM 6.]

2019-12-21 | A VILÁGHÁBORÚ KÜSZÖBÉN, REGÉNYFOLYAM

– Jó napot kívánok! Orvost hívtak már? – csap le közéjük az ajtóban álló rendőr hangja. A cselédlányhoz beszél, közben zord tekintettel szemlézi az összesereglett embereket.

– Nem, nem... – hebegi a cselédlány. Az imént még rendőröket emlegetett, de most, hogy testi valójában is megjelent egy, úgy bámul rá, mint valami valószerűtlen jelenésre. A rendőr azonban nagyon is valóságos. Kisvárosban mindennek gyorsan híre megy.

– Eszükbe sem jutott orvost hívni? Nem az lett volna az első?

A cselédlány lehorgasztja a fejét, a varga behúzza a nyakát, a patikusné rosszullétet mímelve ferdén lerogy a kárpitozott székre. Ebben az állapotában igazán nem várható el, hogy bármit is tegyen. A rendőr a szatócs rémült fiához fordul.

– Szaladj, fiam, a doktorért! Egyik lábad itt, a másik ott!

A fiú elrohan, a rendőr közelebb lép, jegyzetfüzetet, ceruzát húz elő.

- Maradjunk a konkrétumoknál. Senki sem hívott orvost. Kérem a neveket.
- De hát miért van erre szükség? – kérdi ijedten a varga. – Én, kérem, csak a sikoltozásra jöttem.
- Mi az? Talán nincs neve?
- De van.
- Akkor neve, anyja neve, születési helye, ideje, mikor és hogyan került ide, mit tapasztalt ideérkezésekor, és így tovább – nyálazza ceruzáját a rendőr. – Ne raboljuk egymás idejét.

Mocsári Nagy Kálmán körorvos szuszogva emelte vizilótestét a következő lépcsőfokra. Kalapja a homlokába nyomódott, az izzadság lefelé csorgott a halántékán, a térde minden lépésnél szúrt. Időnként pihenőt tartott, hunyororogva megemelte évtizedes egérszürke fejfedőjét, bal kezével a korlátot fogta, jobb kezével gyér haját, ritkás bajszát simogatta, feltolta orrnyergén minduntalan lecsúszó drótkeretes szemüvegét, lihegett egy sort, aztán tovább indult.

Az ijedt szatócsgyerek már mindent elhadart neki, ő bólogatva végighallgatta, miközben feltárt hasként szélesre nyitott orvosi táskája tartalmát szemlélte. A fiú most illedelmesen jött mellette, szólni nem mert.

A körorvos világlátésében rettentő kövér volt. Megszokta a semmivel sem csillapítható állandó éhségérzetet, megadóan tűrte a hormonok játékát és az aránytalan túlsúllyal járó millió kellemetlenséget. Úgy volt ezzel, mint az egész világgal. Túl sok, hát túl sok. Lomhasága fedezékéből alaposan megfigyelte az embereket, megtanult a legapróbb jelekből is olvasni. Hihetetlen munkabírása mindenkit lenyűgözött. Négy óránál többet nemigen aludt. „Mindenkinek a vesztébe rohan”, gondolta. Betegei szerették, mert

szavak nélkül is mindent megértett, és sosem moralizált. Elődje gyomorbajos, keszeg ember volt, akit fárasztottak és idegesítettek a páciensei, ezért sokszor leereszkedően beszélt vagy vitatkozott velük, s míg receptírás közben a teendőikre oktatta őket, hangjában úgy remegett a szemrehányás, mint egyszázbél gyertya fölött a forró levegő.

A körorvos rezignáltan állapította meg a lépcső tetején, hogy a dél felé kanyarodó Felső utcán mindkét oldalon egyforma erővel tűz a nap. A nemrég ültetett csenevész fák nyelükre állított piszkos seprűkként meredeztek és nem sok árnyékot adtak.

Szódásüvegekkel megrakott lovaskocsi csörömpölt el mellettük. Mire a porfelleg leülepedett, kibontakozott előttük a sarki szatócsüzlet, odébb a patikus háza. A kovácsoltvas kerítés mögött a gondozott rózsaaágások sorfalai közt, a terméskövekkel kirakott, kör alakú szigeteken terv szerint ültetett virágok nyíltak. A kertészekre a patikusné se a pénzt, se az időt nem sajnálta. A ház csipketerítőt utánzó papíralátéteken kínált, tejszínhabcirádákkal ékített, éles késsel körbevágott szögletes tortához hasonlított.

a jövő embere

Lang Róbert, az öt éve a városkában dolgozó gyógyszerész annyira elmerült saját gondolataiban, hogy mindezt a köréje halmozott rengeteg szépséget észre sem vette. A patikába menet reggelenként leszegett fejjel haladt át a kerten – a növényvilágot inkább csak különféle alkaloidák lelőhelyének tekintette. Nagy memóriája volt és tudott logikusan gondolkodni, de az egyetem vége felé ébredt rá, hogy végső soron a tudomány sem érdekli, csak saját kényelme és élvezetei. A nőszülés mindkettővel kecsegtette, ám a házasságban a hétköznapi gyorsan ellaposodtak. A kényelmet megszokta, az élvezeteket kevesellte. A férfitársaságok kisszerű politizálása untatta. Nagy nőcsábász vált belőle, de szerelme a hölgyek pletykái szerint gyorsan ellobbant. Kérdéses persze, szerelem volt-e, amit érzett. Langot ugyan izgatták a nők, de nem érdekelték. Arra használta őket, hogy fantáziája tüzét táplálja velük. A lobogást a megismerkedés gyorsan köznapi gondokba és banális közhelyekbe fullasztotta, a nők egy ponton mindig valamit követeltek tőle, Lang pedig nem szerette, ha sarokba szorítják. Megsejtette, hogy ő a jövő embere: az

afrodiziákumokat jobban kedveli, mint a szerelmet magát. Néha bezárkózott a szobájába, s ott nadragulyafőzetet, kőrisbogár-port, békaherét, oposszumcsont-őrleményt és más izgatószeret vett magához. Különös élményeiről egyedül Mocsári doktornak mesélt, őt hamar bizalmába fogadta. „Elvégre kollégák volnánk, vagy nem?“, lapogatta a vállát. Egy ködöt szitáló novemberi estén, kárpitozott székén előredőlve, papucsban, házikabátban ki is fejtette neki élete nagy tervét: elkészíti az élvezetek katalógusát. Az orvos rezzenetlenül figyelt. „No és, ha kész? Kedvedre válogatsz közülük? Mi jön azután?“ kérdezte. „Majd kiderül. Kísérlet“, vont vállat Lang és kieresztette szájából a szivarfüstöt. Az orvos még mindig mélyen a szemébe nézett. „Milyen éhesen mered a jövőre!“, gondolta. „És milyen üresen! Mint egy kaleidoszkóp, színes cserepei nélkül. Tükrök papírhengerben. Hiába forgatod, üres. Mint egy fegyver csöve. Mi lesz, ha elkezd érdekelní a politika?“

Mocsári sóhajtott, belépett a nyitott kertkapun, elhaladt a rózságyások mellett, majd szuszogva fellépkedett a terasz tisztára söpört lépcsőin.

– Itt van! – kiáltotta megkönnyebbülten a cselédlány.

A körorvos alakja csaknem teljesen kitöltötte az ajtónyílást. Széttett lábakkal állt, hasa borral vagy olajjal telt roppant tömlőként rengett a méretre varratott mellény és zakó alatt.

– Jó napot!

– Fáradjon csak be, doktor — szólt a patikusné elhaló hangon.

A körorvos belépett, kalapját a mögötte álló szatócsfiú kezébe nyomta, és közelebb lépett. A rendőr tisztelgett, majd körvonalazta a helyzetet.

– Kérem, győződjön meg róla, életben van-e még a fél órával ezelőtt itt a földön fekvő talált Lang Róbert patikus. Ha igen, részesítse orvosi segélyben, ha nem, akkor állapítsa meg, kérem, hivatalosan a halál beálltát.

A patikusné felzokogott. A cseléd görnyedten állt, lehajtott fejjel. Mocsári letérdelt a szőnyegen heverő férfi mellé, majd az orvosi táskájából kiemelt kicsinyke zsebtükröt a patikus szájához tartotta.

– Él – mondta kisvártatva.

A csuklón enyhe pulzust tapintott. Kigombolta az inget és Lang mellkasára helyezte a sztetoszkóp tölcserét.

– A nyakán karmolás nyomait látom – közölte. – Tudnak erről valamit?

– Járt itt egy macska... – mondta homlokát ráncolva a cselédlány. – Furcsa, vörös...

A patikusné üveges szemmel meredt maga elé. A körorvos hatalmas, félretaposott fekete cipőit látta: két, egymásnak dőlt búzölgő állat teteme a szőnyegen. *Az ő szőnyegén!* Aztán az egész alakon végigfuttatta a tekintetét. „Borzalmas. Mint egy rozsmár.” Inkább lehunyta a szemét.

Mocsári Nagy Kálmán eltette a sztetoszkópot. Mutatóujjával finoman felhúzta a patikus szemhéját és közelebb hajolt. A szembogár sötétjében fekete kút gyűrűzött alá, a peremén sötét alakok mozogtak. A kút fenekén a patikus feküdt magatehetetlenül, tágra nyílt szemmel. Fenn, a borús égen repülőgépeket látott, szabályos alakzatba rendeződve. A patikaszekrényekben tárolt egyforma üvegcsék méregjelzéseire emlékeztető apró sírkeresztek egy ismeretlen sokemeletes acél-üveg épület fölött húztak el, hangjuk akár a légyzúgás. Aztán egy kéz összesöpörte őket, mintha papírra kiszórt szegfűszeget gyűjtene be. Tűz lobbant, injekciós tű emelkedett, majd szemrehányó macskatekintetek tolakodtak az égre. A fekete-fehér, zsemleszínű, cirnos macskafejek egyre közelebb nyomultak.

Végül a nevét hallotta. Ezek szerint halálra ítélték.

Várható volt.

A kútnyílásban homályosan derengő arc jelent meg. A nyirkos-mohos falakon visszhangként verődött egyetlen kurta szó. „Gyomormosás.”

A patikus felnyögött.

– Inkább egy szivart, ha kérhetném!

Válasz nem érkezett.

– Ha lehet, az ecuadoriból.

Előző rész | Kapitány Máté: Nagy baj van a naccsos úrral!

kép | shutterstock.com

Lackfi János

A PLÜSSZSIRÁFOK ZSOLTÁRA

2019-12-24 | VERS

Uram,
mennyire gyerekek
vagyunk mindannyian,
félő, nem a te gyerekeid,

csak a magunk árvái inkább,
kihisztizzük,
hogy idő előtt felnőhessünk,
ovis kortól pornó-horror-bármi,
aztán kihisztizzük,
hogy rajzfilmfigurák,
gumikacsák, farsangi beöltözések
örök gyerekkorában
lebeghessünk tovább nagykorúan.
Kikérjük magunknak
évszázadok komolykodását,
a savanyú unalomra kényszerített
minifelnőttek generációit,
a gyerekméretű nyakkendőket,
keménykalapokat, öltönyöket,
örök lázadáskényszerben zizegünk,
a hatvan az új ötven,
az ötven az új negyven,
a negyven az új harminc,
a harminc az új húsz,
és mindegyik az új tíz,
elitöltönyhöz jár a
színes cipőfűző,
a hupikék törpikés zokni,
a mikiegeres selyemnyakkendő.
Az ipar a legnagyobb örömmel
követi le szabadságharcunkat,
korhatáros termékekkel
soroz meg gyerekkorunkban
és infantilis árukkal felnőttkorunkban,
kihasználja kettős nyomorunkat,
de hát miért is ne tenné, ezért fizetjük,

drága pénzt adunk érte,
hogy olyan igényeket ébresszen bennünk,
melyeket drága pénzen tudunk
csak kielégíteni,
széles választék
minden méretben és minden fazonban,
tál lencséért vagy harminc ezüstért.
Statisztikusok szerint,
s mért ne hinnénk a jó statisztikusoknak,
sosem gyártottak és adtak el világszerte
annyi plüssállatot, mint manapság,
rá nem érő felnőttek veszik
szülőpótló szőrányának,
más felnőttek saját maguknak,
egyre nagyobb lakásokban élünk,
egyre több minden
választ el egymástól,
valós távolságok és
virtuális végtelen világok,
a résekbe valami puhát
tömködünk szigetelésnek,
mondjuk plüsszsiráfot,
melynek különben már
a nevét kiejteni se könnyű:
zlüppfirás, flüppziráz...
Alvóállatkák és kulcstartóállatkák,
autótükörről fityegő kis figurák,
animált cukiságok, gifek és emodzsik
röpítenek vissza a felhőtlenül
boldog gyerekkorba,
melyről terapiák
és önismereti módszerek révén

kiderítjük, semmi idilli
nem volt benne,
mégis visszavágyakozunk,
mégsem akarunk kicsusszanni
a felelőtlenség anyaméhéből.
Uram, hogy csinálod?
Gyerekként képes vagy eltévedni,
sötét aggodalomba taszítani
tisztelt szüleidet,
*Jézuska ma nem jelent meg
az iskolában, saját bevallása szerint
az imaházban értekezett az írástudókkal
biblikus kérdésekről, kérem,
szíveskedjenek állításait ellenőrizni,
aláírás Jehudáné Gizike.*
Komolykodó tanítványaid elé meg
kölköket állítottál példaképnek,
és bár átláttál a lelkeken,
mindenkit gyermeki kíváncsisággal
faggattál, barkochbázva kérdezted
ugyan ki érintette köpenyed szegélyét,
pedig tudtad pontosan,
a szamáriai asszonyt álnaivan kérted,
hívja ide a férjét, s megdicsérted,
mikor bevallotta kaotikus szerelmi életét,
kidobós játékot javasoltál
a házasságtörőt kövezni akaróknak,
na, ki hajigál először?,
rókának nevezted Heródest,
hal szájából szedted ki az adógarast,
elkötöttél egy random szamarat
a jeruzsálemi bevonuláshoz,

tanítványaidnak ismeretlen embertől
kellett termet kérniük a húsvéti lakomához,
gyalog szörföltél a vízen,
ami tényleg vicces,
meg disznókba kergetted a démonokat,
vírusvideó lett belőle, ahogy
a sátáni röfik vízbe vetik magukat,
azt küldözte egymásnak
egész Júdea tartomány,
a húskombinát megy a levesbe,
csak a sertéstulajok meg az állatvédők
trollkodtak tajtékzó kommentekkel.
Véres komolyan játszottad
a felnőtt gyerek-Jézust,
az óriáscsecsemőt,
aki nem hajlandó
mutyizni, megalkudni, sumákolni,
úgy is végezted,
kiközösített, kicsúfolt, halálra szurkált
osztály-céltáblája,
zaklatás áldozata,
de most még itt gügyögsz
a szalmán, gyanús,
hogy becsináltál,
hadd csodáljam
tagjaid önkéntelen mozgását,
tökéletesre esztergált kis testedet,
hadd iratkozzam be hozzád
évfolyamisméltlésre, gyerekeknek.

kép | PINKE, flickr.com

Szilágyi Ágnes Judit

EGY LUZOFIL DANDY RIO DE JANEIRÓBÓL

JOÃO DO RIO (PAULO BARRETO)

2019-12-12 | ESSZÉ

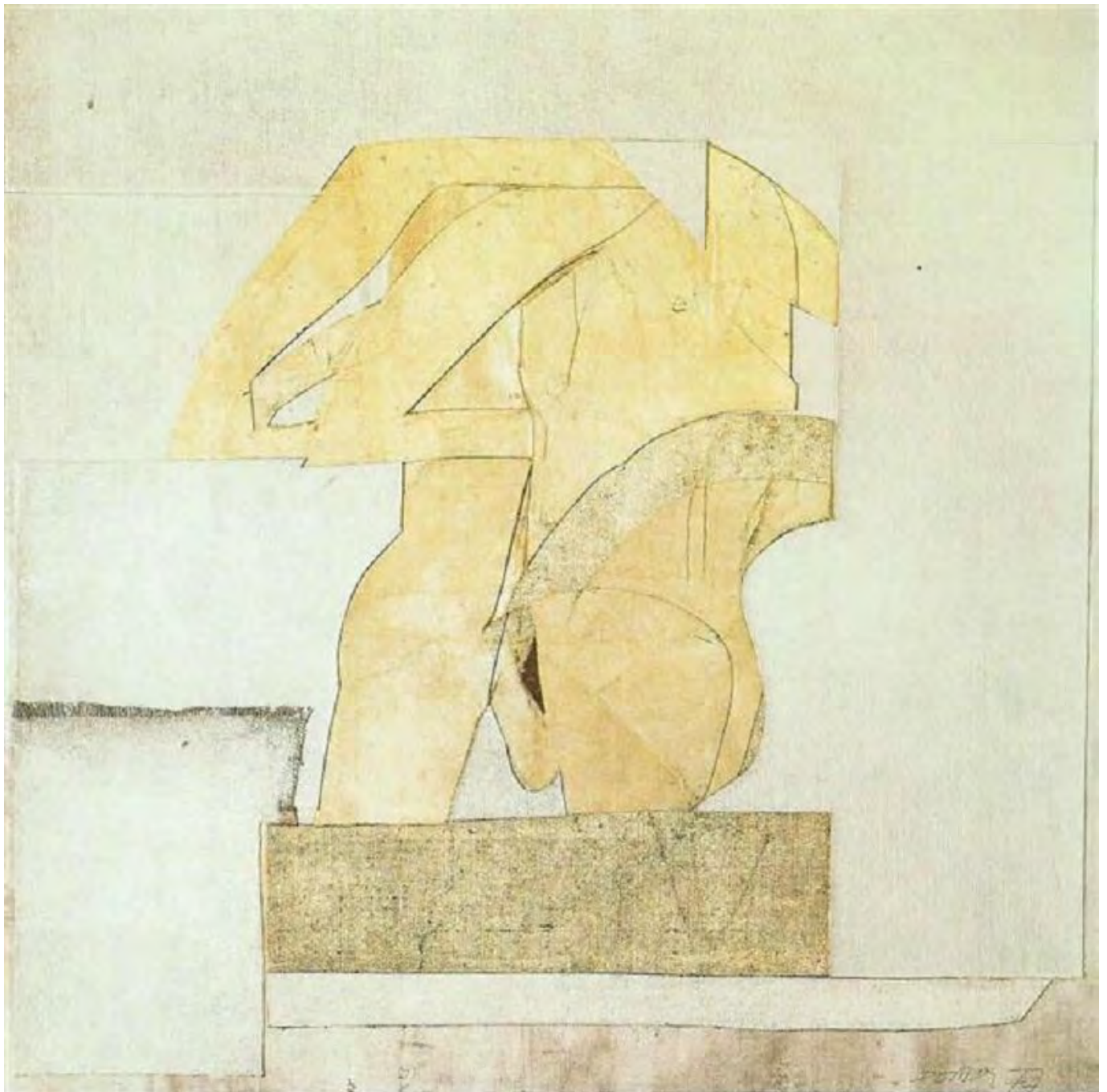

„João do Rio kövérkés mulatt volt, modoros és homoszexuális, ezzel a kelleténél is több okot szolgáltatott ellenségeinek, hogy támadják” – jegyzi meg róla életrajzi vázlatában João Carlos Rodrigues. A 2000-es évek elején, mikor rendkívül színes életművét az utókor olvasói és kutatói kezdték újra felfedezni, lenyűgözve konstatálták, hogy riportjai, krónikái, színikritikái, novellái és regényei páratlanul gazdag anyagot őriznek a 20. század első két évtizedének Rio de Janeirójáról. Külseje

kifinomultsága, amire az átlagosnál gondosabban ügyelt, és ami egyes kortársai szemében mégis ellenszenvenessé tette, mostanra leginkább európanizált szelleme és személyisége kivetülésének, fontos elemének tűnik. „Paulo Barreto – a dandy – az elegáns ‘monsieur’, aki párizsi vagy londoni divatot követ. Mindig jólszabott öltönyt visel, selyeminget, finom nyakkendőt, mellényt, kesztyűt, magas keménygallért és ingmellt, van nála kalap, vékony szivar, monokli és sétapálca. Ezek a kellékek eredetisége lenyomatai” – írja francia monográfusa, Juliana Bulgarelli. Fényképét nézegetve a brit kutató, Jeffrey D. Needell is hasonlóan látja: „Korabeli portréjáról lány arcból, súlyos szemhéjak alól okos tekintettel pillant vissza ránk, jól szabott öltönyben, stílusos puhakalapban, szép nyakkendővel és keményített inggallérral. Rio de Janeiro egyik jeles *dandy*jeként ismerték, akinek jól állt a monokli, és aki a legjobb hotelekben élvezte a délutáni fürdőt, mielőtt ruhát váltott.”

a Barreto szülők

João do Rio, polgári nevén Paulo Barreto 1881. augusztus 5-én született Rio de Janeiróban. Szülőháza a belváros egyik ismert utcájában állt. Édesanyját, Florência Cristovão dos Santost szép és életvidám mulatt asszonyként említik az életrajzírók. Az apáról pedig feljegyzik, hogy Alfredo Coelho Barreto *gaúcho* volt, azaz Brazília legdélebbi tartományából, Rio Grande do Sulból származott. Rio de Janeiróba költözve gimnáziumi matematikatanár, a köztársasági eszme elkötelezett híve és az úgynevezett ortodox pozitivista értelmiségi kör tagja lett. Ezért fiát – a korabeli általános brazil szokásoktól eltérően – nem római katolikus szertartás szerint kereszteltette meg, hanem elvbarátait követve a Pozitivista Egyházban anyakönyveztette.

pozitivisták Brazíliában

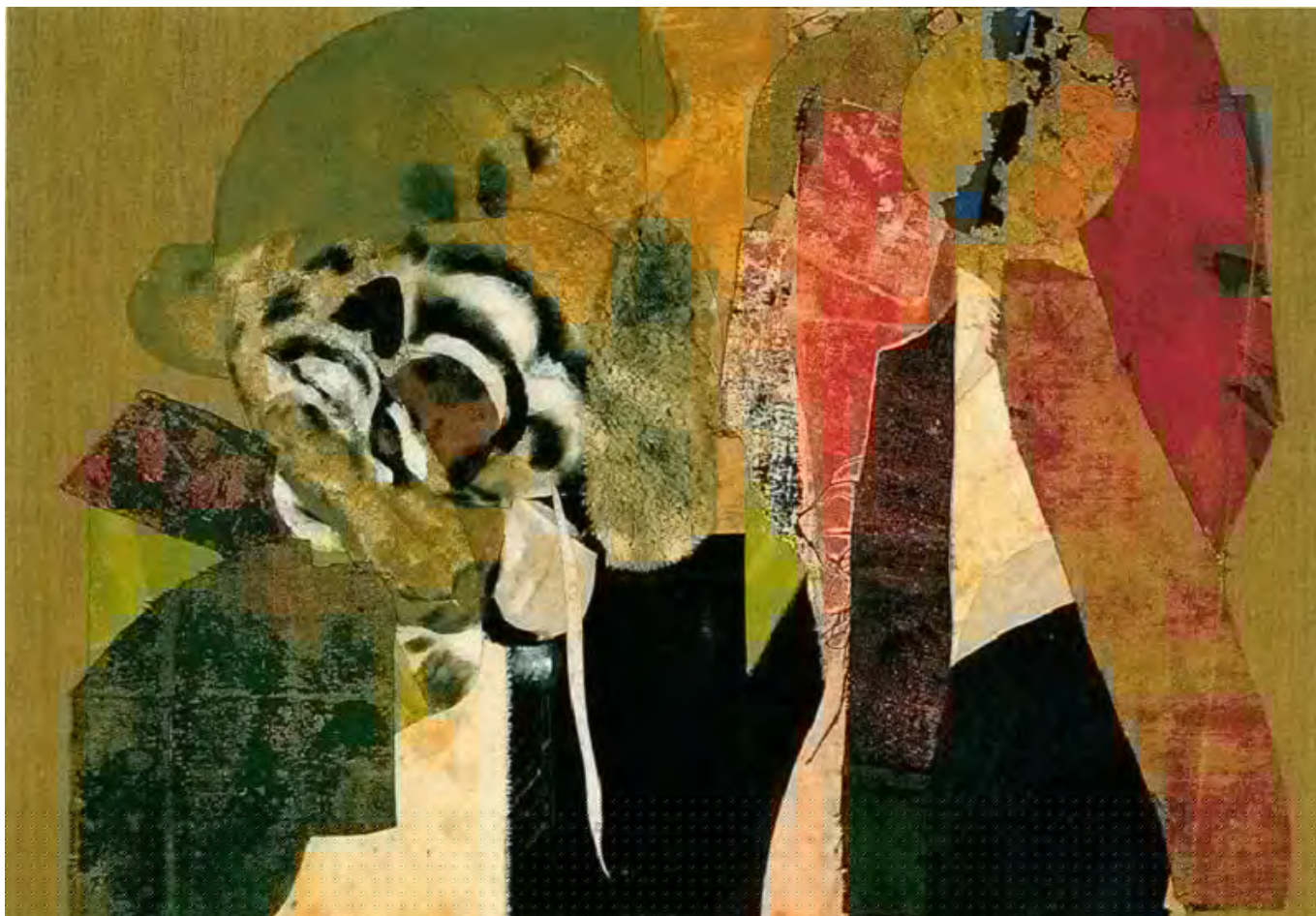
Az ortodox comteianusok vagy ortodox pozitivisták a császárság végén és az I. Köztársaság időszakában a Rio de Janeiró-i értelmiség befolyásos csoportját alkották, bár a társadalom szélesebb rétegeiben eszméik csekély hatást gyakoroltak. Erős pozícióik voltak azonban a hadseregben és bizonyos oktatási intézményekben (a katonai és a műszaki képzésben).

comteiánus szertartások

Az ortodox pozitivisták Auguste Comte társadalom- és vallásfilozófiai rendszere szerint gondolkodtak, és az Emberiség Vallásának követőiként 1881-ben

megalapították a brazil pozitivisták templomát. A kb. 200 fős közösség, mely az I. Brazil Köztársaság kikiáltása (1889) után még befolyásosabb és tehetősebb lett, 1897. január 1-én avatta fel ünnepélyesen a főváros *Gloria* negyedében lévő gyülekezeti termét. Az Emberiség Templomának ez az épülete volt a világon az első, amit Comte elképzeléseit szigorúan követve terveztek meg. Az intézmény aztán 2009-ig működött ugyanott, végül rossz műszaki állapota miatt kellett bezárni. Fénykorában nemcsak a comteiánus szertartásoknak adott helyet, hanem filozófiai, tudományos és művészeti kurzusoknak is, főleg gyerekek és fiatalok számára. Maga dr. Coelho Barreto szintén részt vett az oktatásban, erre fia is utal a pozitivistákat bemutató cikkében. Az előadások híre egyébként Magyarországra is eljutott. Kozáry Gyula (1864–1925) római katolikus lelkész és hitoktató a Bölcséleti Folyóiratban többször is írt a pozitívizmus brazíliai helyzetéről. A Rio de Janeiró-i központ idővel terjeszkedett. 1928-ban kápolnát avatott Brazília déli részén, Porto Alegreben, és az ereje teljében lévő közösség még Párizsban is működtetett egy kápolnát a Marais negyedben, 1903-tól. Ez ma az Emberiség Vallásának egyetlen fennmaradt európai temploma.

Brazília más városaiban is létrejöttek pozitivista körök (São Paulóban, Salvador da Bahiában, Recifében, Curitibában), és a Rio de Janeiró-iak mellett gyakran fontos szerephez jutottak nemcsak a helyi, de az országos politikában is (például az új, köztársasági szimbólumok megtervezésében, az állam és egyház szétválasztását eredményező elvi vitákban, vagy az abolicionizmus folyamatában stb.). Közülük is kiemelkedtek a legdélebbi brazil állam, Rio Grande do Sul pozitivista politikusai: A. A. Borges de Medeiros (1863–1961), aki összesen 35 éven át (1898–1908-ig és 1913–1928-ig) volt a tagállam elnöke; Júlio de Castilhos (1860–1903) Rio Grande do Sul 1891-es, comteiánus alkotmányának szerzője és Demétrio Ribeiro (1853–1933) a brazil föderáció első agrárminisztere.

iskolák, pályakezdés

Bár Paulo Barreto neveltetésében édesapja révén meghatározó szerepet kapott a pozitívista eszmerendszer, felnőtt korában mégsem kötődött szorosabban az *Apostolado*-hoz, ahogy más felekezethez sem. Első tanítója, tanára maga Alfredo Coelho Barreto volt. Vizsgáit a riói bencéseknel tette le, majd Brazília legkiválóbb állami gimnáziumába járt. 15 évesen került a híres intézménybe, ami korábban a császár, II. Péter nevét viselte, akkoriban azonban a fiatal köztársaság egy időre megfosztotta az elűzött uralkodót idéző nevéől, és 1911-ig Nemzeti Gimnáziumként működött.

Bár Gilberto Freyre szerint a „szinte mindig purizmusra, finomkodásra, akadémizmusra hajlamos diplomások, doktorok, papok” alkotta intellektuális elitbe a belépőt valamilyen, leginkább a jogi vagy az orvosi diploma jelenthette volna, Paulo Barreto – legtöbb irodalmár pályatársaival ellentétben – nem végzett felsőfokú

tanulmányokat. Családi háttere azonban a pozitivista intellektualizmus volt, és maga is jelentős könyvtárat gyűjtött össze, ennek segítségével tett szert széles műveltségre. Pályájának korai szakaszában erősen hatott rá a francia kultúra. Még a dinamikusan fejlődő főváros valósága; az utcákon, a kávéházakban szerzett személyes tapasztalatait kiváló irodalmi alapanyaggá formálta. Rio de Janeirót senki sem ismerte nála jobban, és senki nem írt róla annyit, mint ő.

rátalált élethivatására

Barreto korán rátalált élethivatására, első cikkei tizenéves korában születtek, és diáklapokban jelentek meg. Alig volt 18 éves, mikor 1899.

június 1-én először jelentkezett profi újságcikkkel,

kritikával a Tribunában, rendszeresen publikált a Cidade do Rio című napilapban is. Ekkor még a Claude álnevet használta. Később, a kor divatja szerint más írói neveket is felvett: Dickenst João de Oliveiraként fordított, színházi kritikáit mint João Cláudio, illetve mint Máscara Negra (Fekete Álarc) jegyezte, az új művészeti ágról, a moziról pedig egyszerűen csak Joe aláírással közölt cikkeket. Az O Paíz társasági rovatába José Antonio Joséként írt. Az Atlântidában João d'Além (János Odaátról) néven jelentek meg brazíliai levelei vagy havi krónikái. Leginkább mégis az 1903-ban a Gazeta de Notícias számára kitalált nevével, a João do Rióval (Riói János) azonosították.

a brazil köztársaság átalakuló fővárosa és az újságírás fénykora

Brazília fővárosa, az europánizálódó Rio de Janeiro nemcsak a politika, de a kulturális élet és a szellemi elit központja is a 19–20. század fordulóján. Luiz Edmundo, a város életének másik krónikása leírta, hogy a nagy nemzetközi kikötőbe a világ minden tájáról rengeteg könyv érkezett, sok volt a könyvesbolt: „könyvek mindenfelől: francia, német, angol, olasz, spanyol és portugál könyvek. Ragyogott a könyvesboltok kirakata.” Az olvasásnak kultusza volt, de csak az elit körében, ahol a vélemény formálásában is nagy szerephez jutott. A Párizsra figyelő brazilok számára az újság valami nagyon hasonlót jelentett, mint Marcel Proustnak: „Majd megszemléltem az újságot, szellemi kenyérünket, mely még meleg volt a friss nyomástól és nyirkos a hajnali ködtől, amelyben kora hajnaltól osztogatják a szobalányoknak, akik a tejeskávéval viszik majd be gazdájukhoz ezt a varázslatos, megsokszorozható

kenyeret, mely egy és tízezer egyszerre, s noha számtalan példányban jut el a házakba, mindenki számára egy és ugyanaz marad.” (Ford.: Jancsó Júlia) Ugyanekkor az írástudatlanság aránya Brazíliában meglehetősen rossz. José Veríssimo 1900-ban úgy kalkulált, hogy 1890-ben minden 100 brazilból 16-17-en tudtak olvasni, és ez a Régi Köztársaság idején nem sokat változott. Ezért szokássá vált a közösségi hírfogyasztás, az újságcikkek felolvasása nyilvános helyeken. Hasonlóan ahhoz, ahogy Jorge Amado 1920-as években játszódó regényében a brazil vidéken történt a politikai agitációs anyagokkal: „A röpcédulák eljutottak a városi munkásokon át az ültetvények néger nyomorultjaihoz, és lassan érezni lehetett a hatásukat. A röpcédulák nem sokat beszéltek, de a néhány keresetlen szóból, amit valamelyik munkás szótagolva kibetűzött írástudatlan társai előtt a munkásvityillók faggyúmécsese mellett, mind megértették...” (Ford.: Hartai Emil)

Az újságkiadás mint üzleti vállalkozás nemzetközi összehasonlításban viszonylag későn, csak az 1890-es évektől virágzott fel Brazíliában, és főleg a nagyvárosokban. (Míg például Észak-Amerikában már az 1830-as években.) Ez az átalakulás szorosan kötődött a lapok előállításában bevezetett költségcsökkentő technikai újításokhoz és legalább annyira a városi élet szellemi, társadalmi és politikai arculatának megváltozásához.

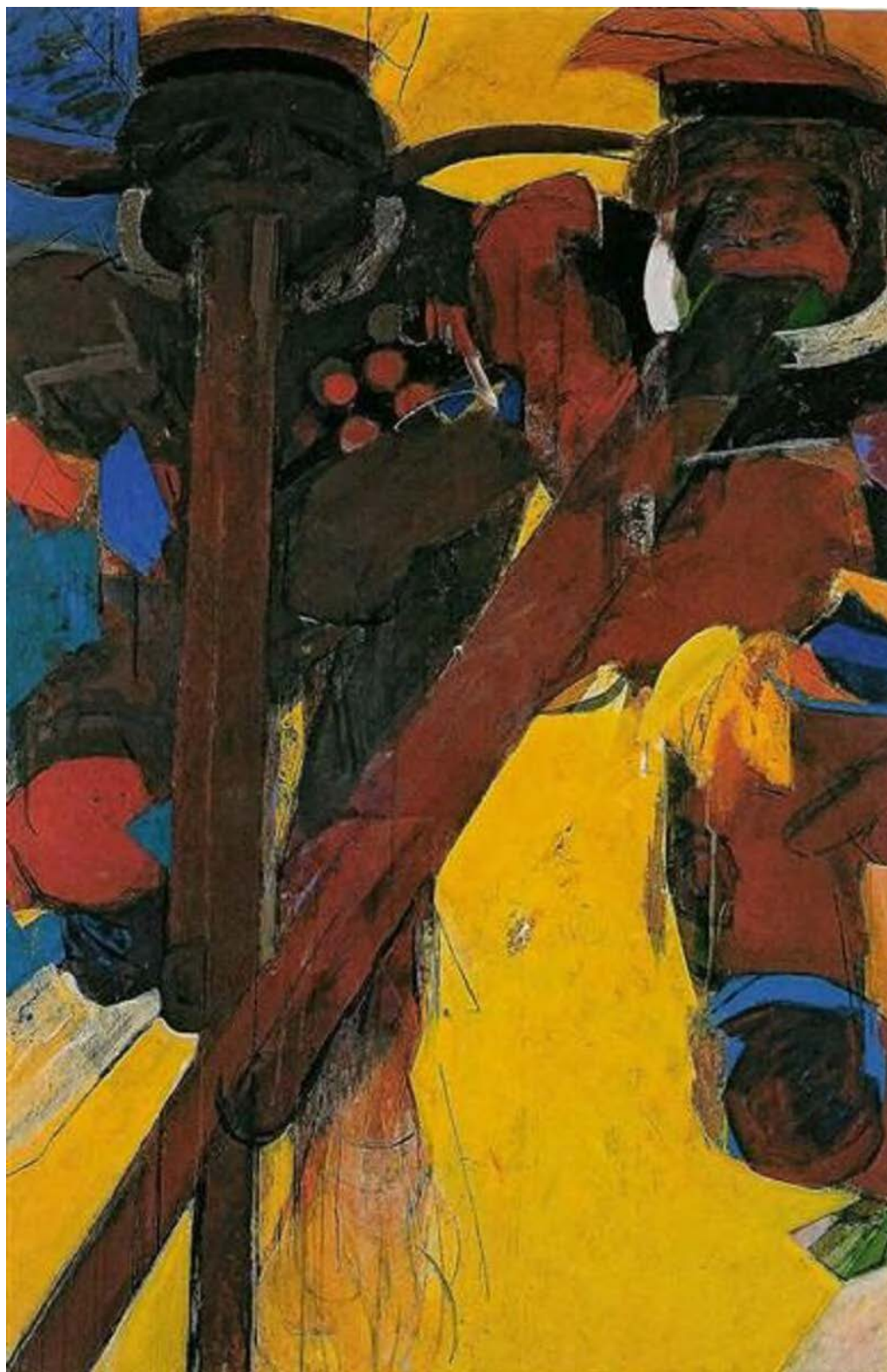
európaiasan megújult

Jórészt a migrációs folyamatoknak köszönhetően a majdnem 15 milliós Brazília legnagyobb városa, Rio de Janeiro lakossága hirtelen duzzadt fel, 1872 és 1920 között több

mint négyszeresére nőtt. 1905-ben a becsült lélekszámmra vonatkozó hivatalos adat 800 000 fő. (Más fővárosok mérete ekkor: London 4,5 millió, New York 3,5 millió, Párizs 2,7 millió, Bécs 1 662 000 fős.) A gyors ütemű növekedés kezelése nagy kihívást jelentett a városvezetésnek, ugyanakkor egybeesett a föderális köztársasági kormányzat, elsősorban Francisco de Paula Rodrigues Alves elnök (1902–1906) törekvéseivel, aki az egészségtelen és rendezetlen várost európai mintájú, civilizált metropolisszá kívánta fejleszteni. Ez a program – főként az elit érdekeinek megfelelően – többfrontos támadást indított az elmaradottság ellen. A városrendezés, Francisco Pereira Passos (1836–1913) polgármester irányításával, sok rombolást és nagy építkezéseket hozott, európaiasan megújult, villanyvilágítással, útburkolattal és modern tömegközlekedési hálózattal ellátott belvárost eredményezett. (Francisco Pereira Passos pályafutását mérnökként kezdte, 1857 és 1860 között Franciaországban tanult, éppen mikor Georges Eugene Haussmann német építész III. Napóleon megbízásából elkezdte Párizsban a nagy átépítési munkálatokat. A program hatott Passos Rio de Janeiróval kapcsolatos terveire, melyeket prefektusként valósíthatott meg.) Passos munkatársa, Osvaldo Cruz doktor átfogó stratégiát dolgozott ki a sok áldozatot követelő sárgaláz, pestis, himlő és más járványos betegségek megfékezésére. A kiváló brazil orvos 1896–1899 között a párizsi Pasteur Intézetben tanult. Munkája nyomán jött létre Rio de Janeiróban 1901-ben a ma már az ő nevét viselő orvosbiológiai kutatóintézetet.

Ebben a fénylő és tisztuló nagyvárosban azonban nem lehet már akárhogy viselkedni. Fel kell hagyni a civilizálatlan szokásokkal. Tilos például frissen fejt tejet mérni a riói utcán, háztól házig hajtva a tehenet. Tilos a disznóhízlalás a hátsó udvarokban, és a kutyákat sem hagyhatják szabadon kószálni. Háza homlokzatát minden tulajdonosnak rendben kell tartania. Törvény születik arról, hogy az utcán kötelező cipőt és felöltőt viselni, és tilos a villamosok és társas kocsik padlójára köpködni. Tilalmassá válnak közterületen a népi játékok és a népi vallásosság megnyilvánulásai.

Ez a program kétségtelenül az elit programja, és hatékony eszköz arra, hogy az elegáns belvárosi negyedektől távol tartsa a zabolátlan, sőt veszélyes szegény rétegeket. A szándék nem újkeletű a nacionalista köztársaság idején, inkább hagyomány, mely már a császárvárosra, sőt a portugál Bragançák birodalmi fővárosára is jellemző volt.

A rióiak, más szóval a *cariokák* nap mint nap érzékelik a törekvést, hogy a város nyilvános terein és az ott folyó mindennapi életben a lakosságot szétválasszák társadalmi helyzet és előjogok szerint, valamint etnikai, de leginkább kulturális alapon. A programnak vannak vesztesei is, a nemrégiben (1888) felszabadult rabszolgák, a munkásemberek, a kis- vagy kétes egzisztenciák (José Maria Bello 1936-ban a városok kisparazitáiról beszél).

a kíváncsiság kielégítése

Ez az időszak a 19. században alapított, fontos lapok átalakulását hozza, európai és észak-amerikai mintára modernizálódik a kiadványok technikai kivitele és az üzleti

modell. A szerkesztésmód elsődleges példaképei persze a francia lapok. A nagy riói hírlapokat, mint a Gazeta de Notícias, a Jornal do Comércioét érintő reformok üzleti alapúvá teszik a vállalkozásokat. Ezért a lapkiadás során egyre inkább tekintettel kell lenni olyan követelményekre, mint a közönség figyelmének hatékonyabb megragadása, az érdeklődés felkeltése és a kíváncsiság kielégítése. Rio de Janeiro modellje ebben is Párizs. Az elit világa és a modernitás megnyilatkozásai kerülnek a hírek középpontjába, és a nemzetközi, elsősorban az európai híreket egyre nagyobb érdeklődéssel várják az előfizetők. Ez a külföldi tudósítások megindulásának korszaka is. João do Rio utazásai során számos interjút készít és küld haza főként az O Paíznek. Más lapok is alkalmaznak ekkortól kiküldött tudósítókat, főként az európai országokban. Assis Chateaubriand, az 1930–60-as évek sajtómogulja, a későbbi

befolyásos újságíró-politikus is ekkor kezdi pályafutását. Mint a németek nagy híve, a Correio da Manhã tudósítja a német sikerekről, a gazdasági fellendülés tapasztalatairól.

A *Belle Époque* tehát a sajtó aranykora Brazíliában. A régebbi brazil lapok közül is több sikeres üzleti vállalkozássá válik. Képesek fedezni nemcsak külföldi tudósítók költségeit, de megfizetik más munkatársaikat is, eltartanak egy jelentős intellektuel réteget. Az irodalmi élet számos képviselője, kritikusok, sőt a költők is újságírásból élnek.

Mikor João de Barros az 1910-es években Brazíliában jár, érdekes összehasonlítást tesz a portugál és a brazil művészek anyagi helyzete, függetlensége közötti különbségről. Úgy látja, a fiatal portugál írók nem vállalnak állást, fő hivatásuknak az irodalmat tekintik, életmódjuk bohém, vagyis nélkülözi a polgári jólét és biztonság pénzügyi alapjait, és kiszolgáltatottá teszi a művészi értéket. Ezzel szemben brazil kollégáik *kenyérkereset* után néznek a sajtóban, és ezzel megteremtik szellemi szabadságukat. Mivel nincsenek kiszolgáltatva a közönség kegyének, megengedhetik maguknak, hogy ne tegyenek esztétikai engedményeket, és irodalmilag becsületesek maradjanak.

Ugyanakkor a brazil irodalmárok mint sajtómunkatársak nemcsak az újságokban megjelenő szövegek kiváló stílusát garantálták – arról is gondoskodtak, hogy még a politikai lapok se maradjanak szépirodalom nélkül. Időről időre közöltek verseket, novellákat, folytatásos regényeket és műkritikát. „Irodalmi krónika, elbeszélés, könyv vagy műkritika sosem hiányzik Rio, S. Paulo, Pernambuco, Baía, Pará és a többi, kevésbé ismert szellemi központ jó lapjaiból” – írja Barros, és ezzel azt is jelzi, hogy a brazil sajtó világa többközpontú, az országos lapokon kívül a helyi szellemi élet is eltartja és megtölti saját újságjait. Nemcsak az tűnik fel neki, milyen színes palettát kínál ez a pezsgő nagyvárosi szellemi élet, hogy nincs két egyforma újság, mindegyik valami mást, eredetit akar, hanem az is, hogy a szerkesztők és publicisták civilizatórikus feladatuk és elhivatottságuk biztos tudatában dolgoznak.

A költőknek szintén valamiféle magasztos célt kell szolgálniuk. Erről 1916-ban az Atlântida egy brazil tanár és pedagógiai gondolkodó, Jonathas Serrano a költészet társadalmi szerepéről szóló szövegének közlésével foglalt állást. „A költőnek kell, hogy legyen meggyőződése, objektív és szubjektív világlátása, felsőbb ideálja. Végző soron optimista szemléletmóddal, az Élet magas értékébe vetett biztos hittel kell rendelkeznie. Nem lehet romboló, ideges reakcióktól fűtött, beteges pesszimista. Állítson. Szavaljon. Ébressze fel a nemzeti érzést. Ez az, amire Brazíliában szükségünk van.” Ennek a kissé komolykodó elhivatottságnak egy másik arcát mutatja meg João do Rio, aki inkább ironikusan írja le Brazíliát, mint az újságírók és poéták földjét: „A brazilok számára csak négy hivatás létezik: a politika, a pénzügyek, a költészet és az újságírás. A gyerekek még alig tudnak olvasni, máris verseket faragnak, kéziratos újságot szerkesztenek, támadják a kormányt és gazdaságpolitikáról vitatkoznak.”

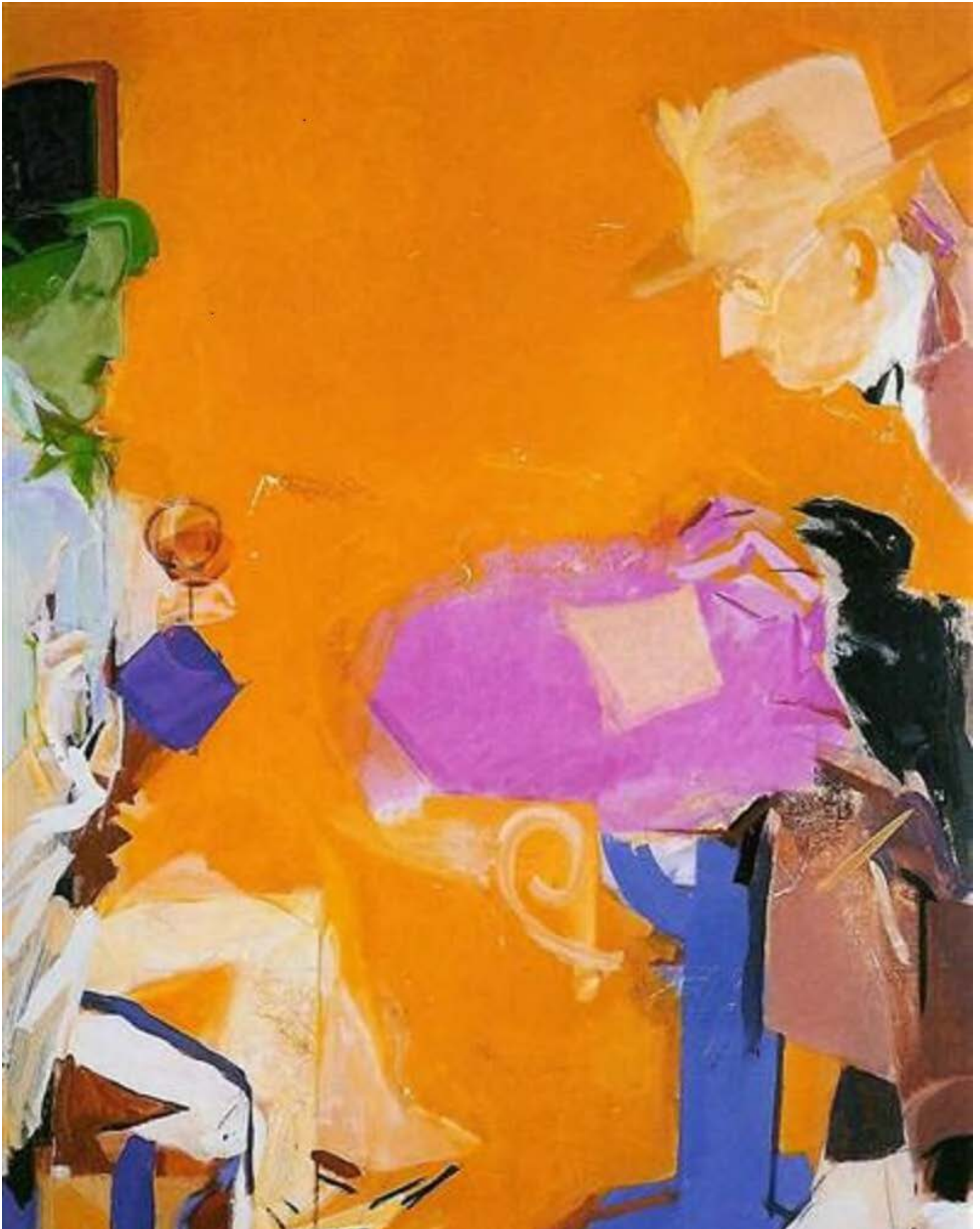
republikánus-abolicionista körök

A legnagyobb brazil napilapot nem a szövetségi fővárosban, hanem São Paulóban adták ki. Az O Estado de São Paulo (röviden O Estado vagy OESP) máig az egyik legigényesebben

szerkesztett és legnagyobb példányszámú, országos lap Brazíliában, melynek sok olvasója volt Rio de Janeiróban is. Az OESP elődjét még a császárság idején, 1875-ben republikánus-abolicionista körök hozták létre A Província de São Paulo címmel. A 19–20. század fordulóján tulajdonosa és karakterének meghatározója Júlio de Mesquita (1862–1927) volt. Fia, Júlio de Mesquita Filho (1892–1969) 1927-ben vette át a lapot apjától, és szellemiségét töretlenül vitte tovább. Az Európát, főleg persze annak nyugati felét jól ismerő, a nemzetközi politika problémái iránt fogékony sajtómogul maga is többször vállalt politikai szerepet. Az 1926-ban alakult Demokrata Párt egyik prominense, 1930-ban támogatta Getúlio Vargas hatalomátvételét, és híve volt az 1964-es katonai puccsnak is. Ám mindkét rendszerrel szembefordult, amint azok diktatórikus jellege megmutatkozott. Így kényszerült többször politikai emigrációba, lapja pedig 1940-ben a nacionalizáció, illetve 1968-tól az előzetes cenzúra elszenvedője lett.

A Régi Köztársaság idejének kedvelt, új publicisztikai műfajává a riport vált, a korábbi véleménycikkkel szemben. Ennek egyik legnagyobb mestere João do Rio, aki krónikáival és tudósításaival is rendkívüli népszerűsége tett szert. Újságcikkeiben egy dinamikusan fejlődő nagyváros változásának lenyomatát találjuk, a társadalomtörténet értékes forrásanyagát. A brazíliai újságírás megújítója ugyanis – elődeitől eltérően – kiszállt karosszékéből, és lelkes lokálpatriótaként rótt a modernizálódó Rio de Janeiro utcáit, személyes tapasztalatait pedig városi krónikákban, tárcákban és interjúkban közölte, vagy szépirodalmi alkotásaiba építette. Osztozott generációjának a modern kor vívmányai iránti csodálatában, és a technika újdonságai, a mobilitás felgyorsult ritmusa állandó témája lett. Az automobil, a fényképezés, a mozi, és néha olyan különlegességek is, mint a gázgyár működése, amit a helyszínen tanulmányozott. Témaválasztásával, jóval megelőzve az 1922-es

São Paulo-i modernista zászlóbontást, már nem is premodernista, hanem valóban modern volt. Ennek dokumentuma 1909-es O Cinematographo (A mozi) című kötete, amely először Portugáliában, Portóban jelent meg.

Középpontjában az 1908-as Rio de Janeiro-i centenáriumi kiállítással. Ironikus, önkritikus hangja, ami azon kívül, hogy Paulo Barreto egész életművére jellemző, előhírnöke a modernisták önkeresést, önbecsülést szorgalmazó nacionalizmusának: „Minden nemzet kardinális kérdést csinál abból, hogy fiai megismerjék. Maguk a franciák, akik híresen gyengék földrajzból, képesek makacsul ragaszkodni ahhoz a véleményükhöz, hogy Rio de Janeiro Buenos Aires fővárosa és hogy Brazília egyike Chile leggazdagabb megyéinek. De nincs olyan francia, aki ne ismerné a saját országát, politikai rendszerét, gazdaságát és saját történelmét. Brazíliában éppen ellenkezőleg. A gazdagok gyerekei Európába mennek tanulni. Mikor hazatérnek, több nyelven beszélnek, és ezt itt nem tekintik a hazájuknak, csak egy városnak, ahol kicsivel több pénzt lehet keresni, vagy leginkább – ez az a hely, ahol családjuk él. A jómódúak, akik mindenben igyekeznek a gazdagokat utánózni, ebben is őket követik, és a szegények, mivel gondolkodásmódjukat valamiféle furcsa kisebbségi érzés határozza meg, ők sincsenek más véleményen.”

figyelmes kószáló

Rio figyelte és ismerni vélte a brazilokat, a politikai elit tagjaitól a legszegényebbekig. Nagy *flâneur* volt, szemlélődő, figyelmes kószáló. Az írásaiban szereplő karakterekben a körülötte élő hús-vér embereket

idézte meg. Eközben maga is Rio de Janeiro ismert figurájává vált, furcsa, ellentmondásos személyiséggé, a *dandy* életforma és életérzés leghűségesebb brazil követőjévé és közvetítőjévé. Munkamódszere és gyakran kihívóan modoros stílusa sokak szimpátiáját és csodálatát és egyesek gúnyos megjegyzéseit vívta ki. Kollégája és talán legkérlelhetetlenebb kritikusa Antônio Torres írta róla 1920-ban:

„Kijelenthető, hogy João do Rio úr az egyetlen brazil író, akit országszerte mindenki ismer. Ismerik őt a borbélyok, a villamoskalauzok, a bakák a Largo do Rosióról... és a Központi Pályaudvar hordárai...”

Barreto (alias José Antonio José), az újságíró

A 20–21. század fordulója felfedezte magának az 1900-as évek Rio de Janeiróját, és ezzel együtt a város krónikását, João do Riót. Reneszánszának egyik legfontosabb eleme publicisztikai életműve, és annak újíto jellege. Többen – így például Brito Broca nyomán C. Malcolm Batchelor vagy Jeffrey D. Needell – úgy fogalmazzak, hogy forradalmasította a *carioca* újságírást, illetve új műfajt teremtett: a gyakran egészen lírai, irodalmi jellegű riportot. Volt, hogy a beszélgetéseket írásban, levelezés útján készítette, és gyűjteményük a premodernizmus egyfajta enciklopédiája. Hogy miért tartotta fontosnak a műfajt, azt a modern idők közönségének igényeivel magyarázta: „A közönség új szenzációra vágyik. Délen az emberek meglehetősen izgágák. Hajtja őket a kíváncsiság, a mindent tudni vágyás, jól informáltak akarnak lenni, azonnal értesülni, ha valami érdekes és izgalmas történik. A közönség egy része túlzottan is, majdnem betegesen kíváncsi. Nem is annyira a műveket akarja megismerni, inkább a szerzők élete iránt érdeklődik. Valóban tudnunk kell mindent? Azonnal kifürkészük mindennek az eredetét, leromboljuk az idoloikat, életünk részévé tesszük őket. Manapság aggasztó a kíváncsiság...”

1901-től Barreto rendkívüli munkabírással egyre több újságnak dolgozott. Számos napi- és hetilapnak állandó munkatársa lett. Írt az *O Diába*, a *Correio Mercantil*ba, 1906-tól a *Revista Chic-Chic* publicistája volt, 1907-től hetente jelent meg a *Notíciában* is. Az 1910-es években São Paulóba is küldött írásokat a *Correio Paulistanónak*. J. de Barrossal 1915-ben elindította az *Atlântidát*, 1918-ban két munkatársával a *Rio Journalt* és 1920-ban a portugál kolónia anyagi támogatásával az *A Pátriát*. 1903-tól 1915-ig fő munkahelye a *Gazeta de Notícias* szerkesztősége volt.

A Brazil Régi Köztársaság idején a főváros legnépszerűbb – Barros szerint legmodernebb – napilapja vált az 1875 augusztusában induló Gazeta de Notíciasból. Alapításakor a dél-amerikai országban még fennállt a császárság és a rabszolgaság intézménye, a kritikai szellemű újság anti-monarchista és abolicionista beállítottságú volt. Az államforma-váltást követően kormánytámogató álláspontot képviselt. A vállalkozás sikeréhez nagyban hozzájárultak a fokozatosan bevezetett technikai újítások (nyomdai klisé alkalmazása, karikatúrák közlése, az interjúkészítés új technikája), valamint a lap vasárnapi irodalmi melléklete, ahol a legkiválóbb brazil és portugál szerzők művei mellett gyakran közöltek franciából fordított folytatásos regényeket is. Gazdasági melléklete, a francia nyelvű Le Brésil économique szintén nagy érdeklődésre tarthatott számot, hiszen a brazil gazdaságban növekvő szerepet kaptak a külföldi érdekeltségek és a külgazdasági, külkereskedelmi szempontok. A Gazeta de Notícias mindig is teret engedett a jelentősebb közéleti vitáknak, és

ilyenkor, alapvető kormánypártisága ellenére, inkább kritikai attitűdje erősödött fel. Például az elsődlegesen szintén gazdasági szempontból, a főváros és környéke szorosabb mezőgazdasági kapcsolatrendszeré miatt hasznos, Rio de Janeiro és Niterói közötti híd építésének kérdésében; a kötelező védőoltások bevezetésének ügyében; vagy Hermes da Fonseca tábornagy hadügyminisztersége idején a kötelező sorkatonai szolgálat körüli vitákban.

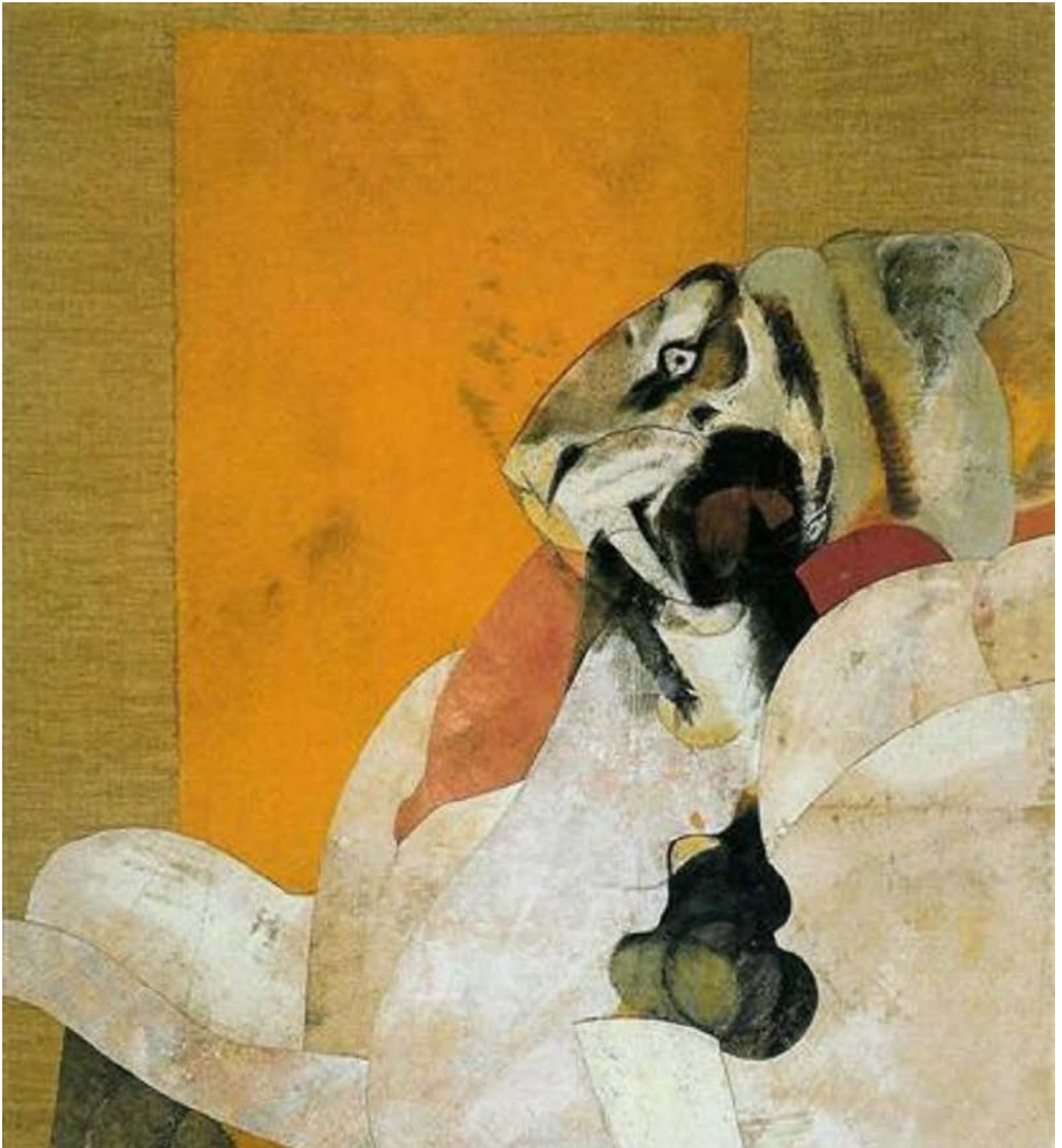
kiemelkedő könyvsiker

João do Rio 1903-tól közölte krónikáit, riportjait a *Gazeta de Notícias*-ban. Hamarosan összegyűjtve is megjelentette őket, így készültek első kötetei: *Vallások Rióban*, 1905;

Az utcák elbűvölő lelke 1908; és irodalmi riportjainak gyűjteménye, melyben a korszak minden jelentős brazil íróját meginterjúvolta: *Irodalmi pillanat*, 1907. Különösen az 1905-ös összeállítás lett kiemelkedő könyvsiker, hat év alatt 8000 példányt adtak el belőle. A *Gazeta de Notícias*-nál állandósult João do Rio írói neve. A lapnak főszerkesztője is volt.

1915-ben João do Rio – ekkor már Brazília egyik legismertebb újságírója – szerkesztőséget váltott, és a főváros másik nagy napilapja, az *O Paíz* állandó munkatársa lett. Az 1884-ben alapított *O Paíz* független politikai és irodalmi hírlapként határozta meg magát, és az egyik legfontosabb, országos terjesztésű, véleményformáló orgánummá vált. Befolyásából, hiteléből az 1920-as évek közepétől kezdett veszíteni, majd Getúlio Vargas hatalomra jutásával meg is szűnt (1930–33-ig megjelenése szünetelt, 1934-ben pedig végleg befejeződött). Virágkorában, az 1880-as évek végén 25 ezres átlagos példányszám mellett néhány különkiadásából 60 ezer is elfogyott. Ekkor jelent meg fejlécén a jelmondat: „az *O Paíz* a legnagyobb példányszámban nyomtatott és terjesztett lap Latin-Amerikában”. Politikai orientációját tekintve kezdetektől, már a monarchia évei alatt is köztársasági-liberális volt, és az államforma megváltozását követően a fennálló oligarchikus berendezkedés elkötelezett támogatója, a Régi Köztársaság legbiztosabb kormánypárti fóruma lett. Boris Fausto írja a korabeli politika természetéről: „Szűk politikai elit által irányított republikánus pártok határozták meg az országos politika irányvonalát, és ők állapodtak meg a köztársasági elnöki cím lehetséges jelöltjeiről is. ... De a szavazás

nem volt kötelező, és a nép rendszerint úgy tekintett a politikára, hogy az a hatalmasok közötti játék vagy szívességek csereberéje. Az érdektelenség tovább nőtt, amikor az elnökválasztásokon a tagállami pártok összefogtak, és megegyeztek egyetlen jelölt indításában, vagy amikor az ellenzéki jelölteknek semmi esélyük sem volt a győzelemre. Az ország teljes népességéhez viszonyítva, a választásokon részt vevő szavazók százalékos aránya a minimális 1,4% és a maximális 5,7% között mozgott.” (Ford.: Tímár Imola)

Az O Paíz a belpolitikai tájékoztatás mellett erős nemzetközi híryanaggal szolgált, és nemcsak hírügynökségi anyagokat, de saját tudósításokat is közölt. A századfordulót követően a Rio de Janeiro-i portugál kolónia tájékoztatására külön mellékletet adtak ki, ami kifejezetten az óhazai híreket gyűjtött össze, a monarchista emigráns, Alexandre de Albuquerque szerkesztésében. Ebben szerepe volt, hogy finanszírozását portugál pénzügyi körök vették át. A Brazíliában élő külföldieknek, így a portugáloknak több saját lapjuk is volt a *Belle Époque* évtizedeiben. A sajtó aranykorában a régebbi, 19. századi alapításúak mellett újabb orgánumok jöttek létre Rio de Janeiróban és São Paulóban egyaránt. Ezek a lapok többé vagy kevésbé maguk is a luzo–brazil gondolat divulgátoraiává váltak. Ráadásul saját orgánumaik mellett a portugálok egyes személyek és gazdasági érdekeltségeik révén befolyásolták a szélesebb közönségnek szánt, brazil alapítású vagy tulajdonú újságokat is. Rokoni kapcsolataikon, befektetéseiken vagy szellemi hozzájárulásukon (újságírók, szerkesztők) keresztül. Ez volt a helyzet az O Paíz esetében is, aminek olyan főszerkesztői voltak, mint Rui Barbosa, majd Quintino Bocaiúva, de portugál tőkével alapították, és a 20. század elején irányítását új tulajdonos, a Portóból származó, João de Souza Lage (Laje) nagyvállalkozó vette át, aki még sikeresebbé tette a lapot. Az óhaza iránti érdeklődés, és a portugál kolónia jelentős részének konzervatív-monarchista beállítottsága az 1910-es lisszaboni államforma-váltást követően lett nyilvánvaló, mikor az O Paíz a köztársaság ellen állást foglaló riói lapok között volt – például publikálták a felhívásokat, melyek a portugál árukkal szembeni fogyasztási bojkottra szólítottak fel, vagy a portugáliai és észak-spanyolországi köztársaság ellenes szerveződések számára gyűjtöttek adományokat.

új álnevet választott

Az O Paízban 1915 novemberében João do Rio társasági krónika rovatot indított *Pall-Mall-Rio* címmel, és ehhez új álnevet választott, José Antonio Joséként írta cikkeit, ezeket később kötetben is megjelentette. „Nyáron fellapozhatjátok, hogy visszaemlékeztek – írja könyvéről Rio. – És a jövő télen már az egész történelem lesz. Csak a könnyed dolgok képesek ilyen hamar elmúlni, és csak azok hagynak maguk után ilyen kellemes emlékeket.” A sorozat hangvétele és humora a *Pickwick Klub* hatását mutatja. A cím és az írói névválasztás amellet, hogy London előkelő utcájára, a társasági és klubélet központjára utal, szándékosan emlékeztet Michel Georges-Michel 1913-ban indított *Pall-Mall* rovatára, ami a francia társasági élet, a Côte d'Azur és Párizs eseményeit követte nyomon. João do Rio és az O Paíz az új rovat elindításával ugyanakkor elhalászott egy népszerű ötletet a rivális laptól, a Gazeta de Notícias-tól, ahol 1907 és 1914 között, haláláig, Alberto Figueiredo Pimentel *Színházi látcső* címmel vezetett társasági krónika rovatot. Amennyire korábban Riót a nagyváros, annak dinamikus fejlődése, hétköznapi élete érdekelte, az 1910-es évek közepétől egyre inkább a nagyvilág hírei, személyiségei, sznob eseményei foglalkoztatták. 1916-ban sorozatot is közölt *Semana Elegante* (kb. az elegáns közönség heti hírei) címmel a Revista da Semanában. 1918 márciusában két szerkesztőtárssal (Azevedo Amaral és Georgino Avelino) saját lapot indított, a Rio Journalt.

Az újságírás és a társasági élet krónikái kapcsolatot teremtettek a főváros politikai elitje és João do Rio között. Bár nem foglalkozott politikai újságírással, személyes ismeretség fűzte köztársasági elnökökhöz (kedvence kétségtelenül Rodrigues Alves volt), miniszterekhez, szenátorokhoz, diplomatákhoz, Brazíliában és külföldön. „... láttam már közletről több uralkodót – a csodálatos XIII. Alfonzt Pauban; II. Vilmost családi körében Velencében; II. Emánuel szomorúan mosolyogni Lisszabonban; V. Györgyöt evezős versenyeken; beszélgettem én már olyan államférfiakkal, akik hatást gyakoroltak a világra” – írja 1917-ben. A monarchiákhoz egyfajta sznob csodálattal vonzódott, annak ellenére, hogy többször kinyilvánította elkötelezett republikánizmusát. Művészetét ugyanakkor sosem rendelte alá a politikának, inkább a személyiség érdekelte, és ezzel is valamiféle híd szerepet töltött be az irodalmi élet és a nagyközönség között, valamint az írást használta, hogy az egyszerű emberekkel és a társadalmi elittel egyaránt kommunikáljon.

A diplomáciai pálya egész életén át vonzotta. 1902-ben megpróbált a brazil külügyminisztérium, az Itamaraty

Brazília lisszaboni követe

kötelékében elhelyezkedni. Miután egyre szorosabb kapcsolatba került a portugálokkal, és a luzo–brazil összekötő szerep egyre kedvesebb lett számára, különösen szeretett volna lisszaboni megbízatást, de legnagyobb álmát, hogy Brazília lisszaboni követe lehessen, sosem tudta megvalósítani. Ezt a virtuális Atlantiszon találta meg, a kultúra követeként. Politikai kapcsolatait is felhasználta, hogy speciális karakterű folyóiratának, az Atlântidának befolyásos támogatókat nyerjen meg, a luzo–brazil eszme széleskörű terjesztője legyen. Az Atlântida nem a napi sajtóhírek, a társasági krónikák lapja lett. Elmélyült, intellektuális tartalmával az elitre kívánt hatni. Amit Rio a szerkesztésen kívül szívesen vállalt benne, a portugál és brazil kulturális élet kölcsönös bemutatása, az érdeklődés felkeltése hazája szellemi teljesítménye iránt. A havi beszámoló rovat kedvezett stílusának. Első portugáliai látogatása óta tervezte – hangsúlyozza életrajzírója –, hogy létrehoz egy folyóiratot, amely hasonló gondolkodású brazil és portugál szerzőket gyűjt maga köré. Hitt abban, hogy egy ilyen vállalkozás széles olvasótáborra talál az Atlanti-óceán mindkét partján. Évek teltek el, végül a terv 1915-ben vált valóra João de Barroshoz fűződő szakmai kapcsolata és mély barátsága révén, aki így emlékezett rá 1950-ben: „... barátja, szinte testvére voltam João do Riónak, társa és hűségese követője a brazil–portugál testvériség szép és nemes ügyének védelmében. Folytatója lettem a luzo–brazil politikának, amit João do Rio hirdetett meg, és amit teljes lelkesedéssel, minden tudásával, minden kitartásával és nemes erőfeszítésével szolgált. [...] Elképzelése a luzo–brazil kapcsolatokról becsületére vált volna egy nagy politikusnak vagy államférfinak is.”

João do Rio, a szépíró

João do Rio újra felfedezése az 1990-es évek végén városi krónikáival kezdődött, majd irodalmi műveinek kiadásával, fordításával és brazíliai és külföldi elemzésével folytatódott. Összegyűjtött, főként szülővárosáról írt krónikái mellett megjelentek új kiadásban novellái, színpadi művei is. Életművének recepciója azóta is legfőként irodalmi jellegű – politikai arculata, és ezzel együtt luzo–brazil vonatkozása máig kevesebb figyelmet kap.

Az új Rio de Janeiro a századelőn még megíratlan könyv volt – fogalmaz Steve Sloan –, és João de Rio lett az egyik leghitelesebb szerző, aki keresztül-kasul bejárva ezt a várost, írásaiban részletesen elmesélte a tapasztalatait. A valóságot rögzítő krónika és a fikció határai elmosódtak szövegeiben. Nála a *flâneur* kíváncsisága modern szociológiai érzékenységgel párosult, az elitet sznob bámulattal, a nyomor világát borzongva, ugyanakkor részvétellel figyelte és ábrázolta.

João do Riót gyakran a szegénység, a nélkülözés világának a polgárt megbotránkoztató egzotikuma érdekli, hiszen közönsége, az elit „körök” számára a városi térben elkülönülten létező civilizátlanság olyan ismeretlen valóság, amivel a tényleges érintkezés kerülendő. Az Európára tekintő, civilizatórikus elhivatottsággal teli olvasó atyáskodva közelít saját szegényeihez, és importálja társadalmi előítéleteit is. Az író-újságíró azonban igyekszik tárgyyszerűen, szociografikus hitelességgel ábrázolni, amit lát, például a külváros kínai ópiumbarlangjairól vagy az embertelen körülmények között dolgozó munkásokról szólva, akik a Guanabara-öböl apró szigetein mangánt és szenet rakodnak. Ugyanez a kíváncsiság hajtja és ugyanez a munkamódszer vezeti a városi kiségzisztenciák, a kisstílű szélhámosok közé, például a rongyszedők és guberálók társaságába, akik szakosodva dolgoznak, egyesek csak a tiszta rongyot szedik össze, mások meg mindenfélét. Külön módja van a papír, a fadarabok és az ólom gyűjtésének. Olyanok is akadnak, akik csakis elhagyott, kidobott ócska lábbeli után kutatnak, amit aztán – a társadalmi hierarchiában némileg felettük álló – olasz foltozó varga néhány fillérért megvesz, megjavít és szép nyereséggel ad tovább. (João do Rio egyébként, mint hiteles krónikás, rögzíti a pontos árfolyamokat is.) Ott vannak aztán a címkegyűjtők, akik az utcán eldobott, még ép jövedéki zárjegyeket, szivargyűrűket szedik fel, majd eladják a trafikosoknak, ezek meg így kétes eredetű, minőségi vagy adózási szempontból kifogásolható árujukat átcímkézhetik, mintha minden rendben lenne velük. Ahol a nyomor és a tisztos polgárok világa találkozik, károsodik a gyanútlan vásárló és a kincstár – az író becslése

szerint a forgalmazott dohányárúnak mindössze 5%-án van eredeti zárjegy! Aztán a sintért, aki macskákra specializálódik – megöli és megnyúzza őket, hogy nyúlhúsként adja el portékáját az éttermeknek. És jönnek sorban a többiek, a jósnők, tenyér- és kártyajós cigányasszonyok, akik a jövőmondás közben esetleg ki is zsebelik a kuncaftot; a koldusok és a szegény sorsú prostituáltak (köztük név szerint szerepel a budapesti születésű Rosnick Emma, aki harmincéves korára hatvannak néz ki); következnek a tetováló gyerekek és a patkányfogók. Ez utóbbiak az egészségügyi reform rendeletek haszonélvezői, hiszen az összefogdosott patkányokért a városi önkormányzat közegészségügyi hivatala darabonként fizet.

valami részvét

João do Rio szükséges rossznak, a nagyvárosi élet velejárójának tartja ezeket a mesterségeket, és mikor róluk beszél, a civilizátor fensőbbes rosszállásába mindig vegyül valami részvét is. „Mindezek a szomorú

életű szegény teremtések a szemétből élnek, abból, ami a kanálisba hullik, amit a patkányok és a tetők sovány macskái meghagynak nekik, ők az újrahasznosítás hősei, akik felszedik a látszólag értéktelent, és így öntudatlanul is igazá teszik a városi életre vonatkozóan Lavoisier axiómáját: anyag nem vész el, csak átalakul.”

Ezt az anyagot, amit szülővárosa társadalmáról újságíróként összegyűjtött, fikcióvá is formálta. Írt novellákat felnőtteknek és gyerekeknek, regényeket és színdarabokat. Első novelláskötete, *Az éjszakában*, 1910-ben jelent meg. A 18 kisprózából 9-et pályatársainak ajánlott, köztük portugál barátjának, João de Barrosnak *Az illúzió vége* címűt. Ekkoriban olyan szövegeket is írt, melyek a tudományos fantasztikus és a krimi irodalom előfutárának láttatják. Színpadi szerzőként legnagyobb sikerét *A szép madame Vargas* című darabjával aratta, amit a fővárosi nagyszínház mutatott be, a következő évben Lisszabonban is játszották. Az Atlântida első számának színházi rovatában meg is emlékezett a portugáliai bemutatóról, mint „a luzo-brazil irodalmi kapcsolatok szorosabbra fűzésének” feledhetetlen eseményéről. Rio drámái, ahogy

krónikái, hangsúlyozottan saját koráról szólnak. Ennek megfelelőek szerzői utasításai: „Történik: tegnap” vagy „Történik 1912-ben, talán a múlt héten.” A színházi világban is igen aktív író alapítója és első elnöke volt a brazil színpadi szerzők egyesületének. A szervezetet 1917 októberében elsősorban jogvédelem céljából hozták létre, az impresszáriók visszaéléseivel szemben. Hasonló kérdések egyébként luzo–brazil problémaként is felmerültek, hiszen rendezetlen volt a *copyright* helyzet a két ország között. Portugália csatlakozott a szerzői jogokat nemzetközi szinten szabályozó 1886-os berni egyezményhez, de Brazília nem. Az eredeti szellemi termékek, alkotások védelme ugyanakkor a luzo–brazil Atlantisz intellektueljei számára, akik mindkét ország piacán megjelenhettek és meg is akartak jelenni műveikkel, húsba vágó kérdés volt.

Az 1897-ben alapított Rio de Janeiró-i irodalmi akadémia 1910-ben választotta tagjai sorába Paulo Barretót, aki még 30 éves sem volt ekkor, de már korábban is kétszer pályázott az elismerésre. 1913-ban hívták meg a lisszaboni tudományos akadémia külső tagjai közé. Az egyhangú szavazás után Francisco Teixeira de Queiroz, a tekintélyes portugál prózaíró laudálta.

João do Rio európai útjai

João do Rióra erősen hatott az európai kultúra és a korszakban divatos *dandy* életforma. A francia szimbolista költő és novellista, Jean Lorrain *dandyzmusa* és dekadenciája vonzotta. Majd az ő közvetítésével megismerte Oscar Wilde, Baudelaire, a francia dekadens Joris-Karl Huysmans, és a homoszexualitással is foglalkozó német pszichiáter, Richard von Krafft-Ebing műveit. A *Belle Époque* és szülővárosa, Rio de Janeiro szellemisége formálta személyiségét, intellektuális sznobizmusát.

szociografikus érzékenység

A város lakói jelentős részben frissen érkezett európaiak voltak. Velük érintkezve, főként a portugál és az olasz kolónia megbecsülése miatt még inkább

kíváncsi lett az öreg kontinensre. Tudta, hogy Rio de Janeiro társadalma alapvetően más, mint az európai nagyvárosoké, ahogy hazája is egyfajta nagy, amerikai

olvasztótégely. A *flâneur* kíváncsisága, szociografikus érzékenysége és patriotizmusa arra vezette, hogy hűvösen regisztrálja, de fogadja el az etnikai sokszínűséget, amit az 1920-as évek nagy modernista generációja a hiteles brazil identitás keresésekor egyre inkább értéknek, nemzetformáló erőnek tekint majd. „Van itt minden, bűn és borzalom, különböző eredetű emberek, nihilista románok, elszegényedett orosz professzorok, spanyol anarchisták és züllött cigányok.” Eredetük nyomában valóságos száguldó riporterként többször beutazta Európát, és szédületes iramban írta tudósításait.

Rio először 1908 végén utazott Portugáliába, legfőbb úti célja Lisszabon és Porto, de eljutott Londonba és Párizsba is. Lisszabon azonnal megragadja. Ugyanazzal az érdeklődéssel fordul a város és az ország lakói, mint otthon a *cariocák* felé. Ennek lenyomata egy daloskönyv, amiben több mint ötszáz oldalon az ibériai országban gyűjtött kottákat és dalszövegeket adta ki, bevezető tanulmánnyal.

Az első portugáliai tartózkodás a barátság kezdete volt João de Barrossal, és a majd 6 esztendő múltán megvalósuló Atlântida ötletének első körvonalazódása: „... a hosszas beszélgetések során – írta Barros 1915-ben –, amit a nagy és híres brazil kollégával folytattam: Paulo Barretóval, mikor 1909-ben Lisszabonban tartózkodott. Paulo Barreto valóban régi és állhatatos barátja Portugáliának – amellet, hogy őszinte patrióta mindenben, ami hazáját illeti. Az Atlântida megindításának ötlete alapvetően

tőle származik. Ez a kezdetektől összekötött minket; és attól a naptól soha többé nem feledkeztünk meg róla.” A szerkesztőség aztán a brazil intellektuelek portugáliai utazását is elősegítette, finanszírozta.

Az európai tartózkodás alatt Rio nagy élménye a francia főváros színházi élete. Ekkor ismerkedik meg Isadora Duncannel, a modern tánc és koreográfia formabontó megújítójával, a női emancipáció szószólójával. Először a híres párizsi Gaîté-Lyrique színpadán látta fellépni, és hamarosan szoros barátság alakult ki közöttük.

João do Rio éppen Franciaországban volt 1909 márciusában, mikor értesült édesapja, Alfredo Coelho Barreto váratlan haláláról. Ez gyors hazatérésre készítette, de két év sem telt bele, és újra útra kelt.

lázasan szereti Portugáliát

1910 decemberének végén ismét Európába indult, hogy ezúttal az újságírás terén szerezzen Brazíliában is hasznosítható szakmai tapasztalatokat.

Első állomása ismét Portugália volt, de 1911 januárjában már Madridból és Barcelonából keltezi leveleit. Rövid londoni kitérő után Párizs és a Riviéra következett, aztán az olasz nagyvárosok. Májusban tért vissza Brazíliába, és még abban az évben megjelentette úti élményeit, *A mostani Portugália: Lisszabon–Porto, úti jegyzetek, benyomások* címmel. Könyvét portugál barátainak, João de Barrosnak és az író, táncesztéta Manuel de Sousa Pintónak ajánlotta. „Ez az egyetlen könyv, amit brazil ember írt Portugáliáról, olyan brazil, aki mivel biztos hazája jövőjében, lázasan szereti Portugáliát”.

A harmadik európai utazásra 1913 végén indult, és december ötödikén már a lisszaboni akadémia ünnepélyes fogadásán vett részt. Lisszabonba érkezését ebben az évben a portugál sajtó különösen élénk figyelve kísérte, a lapok igen elismerő szavakkal méltatták a nevezetes vendéget, az irodalmárok körében egyre ismertebb és elismertebb, a portugál kultúra iránt nagy érdeklődést és szimpátiát mutató brazil szerzőt. Portugáliai tartózkodása után Rio Párizs érintésével Németországba utazott. Mint Nietzsche híve és jó ismerője sokat várt a látogatástól, de a valóság

kiábrándította. Nem beszélte a nyelvet, ráadásul sötétebb bőrszíne miatt előfordult, hogy arabnak, észak-afrikainak nézték. Németországból még a tél folyamán Athénba látogatott, ahol szintén csalódással nyugtázta, hogy keveset találni az ókori görögök kultúrájából. Törökország után Oroszország következett egy fekete-tengeri hajóúttal. Felkereste Palesztinát, Kairót, és visszafelé a Balkánt. Mikor 1914 márciusában hazatért, a Gazeta de Notícias már a közelgő európai háború lehetőségéről cikkezett.

Az I. világháború megakadályozta, hogy ismét átkeljen az óceánon, de a külföldi utakról nem mondott le. Buenos Airesben tartott előadásokat. Kezdetől az antant párti politikus-intellektuelek álláspontját osztotta, szemben a németbarátokkal. Előadásaiban arról beszélt, hogy a társadalmakban szükség van elhivatott vezetőkre. Két irányadó csoportot ismert el, az újságírókét és a politikusokét, és úgy vélte, éppen ezek gyenge teljesítménye vezetett a válságos helyzethez, de az ő feladatuk kiutat találni.

1918 végén utazott újból Lisszabonba, majd tovább Párizsba, hogy részt vegyen a béketárgyalásokon és tudósítsa – már az O Paíst. 1919 első felében hat hónapot töltött Európában.

Portugáliában 1919-ben érdekes a politikai helyzet. Sidónio Pais 1918 decemberi halálát követően polgárháborús helyzet alakul ki az országban. A lisszaboni hatalmi centrumban az Új Köztársaság bukása után az 1910–11-es politikai rendszer helyreállítására törekszenek, míg a másik póluson, északon rövid életű monarchista felkelés zajlik, Porto központtal. Rio 11 cikket, tudósítást ír a felkelésről. Olvasói, akik között sok a monarchista érzelmű portugál, különösen érdeklődnek az óhazai események iránt, így az 1919 január–februári fejlemények Brazíliában az újságok címlapjára kerülnek. Rio cikkei köztársasági meggyőződésről és politikai realitásérzékről tanúskodnak. Leszögezi: a monarchia sosem térhet vissza Portugáliában. Nem hagy kétséget afelől sem, hogy rajong Lisszabonért.

1919 márciusától Franciaországból írta tudósításait, május 1-én letartóztatták, mert tudósítóként részt vett egy kommunista gyűlésen.

némi késéssel

A Párizs környéki békéket előkészítő nemzetközi konferencia hivatalosan 1919. január 18-án nyílt meg. A brazil delegáció némi késéssel csatlakozott a tárgyalásokhoz, mivel csak 1919. január 2-án indultak útnak Rio de Janeiróból a Curvello nevű gőzössel. Megérkezésükig a dél-amerikai országot párizsi követe, Olinto de Magalhães képviselte. A küldöttség vezetője végül Epitácio Pessoa, a későbbi köztársaság elnök lett. A békedelegációhoz népes szakértői és újságírói kíséret is csatlakozott, köztük João do Rio. 1919. június 7-én a lisszaboni Nemzeti Színházban *Portugália és Brazília a háború után* címmel tartott előadást. A közönség soraiban jelen volt Epitácio Pessoa, immáron megválasztott köztársasági elnökként. Az ötlet, hogy az új brazil államfő útban hazafelé hivatalosan viziteljen Lisszabonban, João do Riótól származott.

a brazíliai luzofóbia

Amikor a dolgok jól mennek az életben, a brazil népnyelv azt mondja, „Isten brazil”. De ha a helyzet rosszra fordul, a mondás megváltozik: „Isten portugál” – írja Nelson H. Vieira a brazilok és portugálok viszonyáról. A brazilok egy részének voltak (és vannak) negatív érzelmei a portugál hagyományokkal, illetve a portugál emberekkel, főként a hazájukba érkező bevándorlókkal szemben. A portugál örökségnek ez a sajátos elutasítása (az *antiluzitánizmus* vagy *luzofóbia*) a brazilok részéről az 1870-es évektől jelen volt a hétköznapi életben, viccekben, humoros újságcikkekben és az irodalomban, majd a Régi Köztársaság idején politikai vonatkozásai is lettek.

Az 1889-ben kikiáltott I. Brazil Köztársaság erősen nacionalista programot vázolt fel identitás-keresésében, külpolitikai pozíciójának megerősítése és gyenge gazdaságának talpra állítása érdekében. Az országot sújtó 1900-as pénzügyi, majd az 1905–1906-os ipari és kereskedelmi válság nyomán Brazíliában az „első számú közellenséget” a külföldi érdekeltségek kezdték megtettesíteni. A közvélemény azonban a nagyhatalmak polgárait, az igazán jelentős befektetések birtokosait

(angolokat, franciákat és észak-amerikaiakat), illetve a bevándorlók legnépesebb csoportját képező olaszokat sosem támadta olyan hevesen, mint éppen a rokon nemzet tagjait, a portugálokat.

A századforduló Brazíliájában a portugál közösség népes és erős volt, jól szervezett koloniális élettel. A közös anyanyelv és más történelmi, társadalmi összefonódások ellenére Brazíliában önálló identitását tovább őrző, nem asszimilálódó csoportokat hozott létre, főleg a nagyvárosokban. Jelentős gazdasági pozíciói, összetartása, kulturális aktivitása, a sajtóban meglévő befolyása, képessége és hajlandósága az országos politika alakítására, valamint önsegélyező és mecénási tevékenysége mind szálka volt a brazil nacionalisták szemében, akik attól tartottak, hogy a nagyvárosokban „kis Portugáliák” jönnek létre. Rosszérzéseiket csak tovább fokozta a brazil tengerészeti lázadás során a két állam megromlott viszonya, majd a diplomáciai kapcsolat megszakadása 1894 májusában.

A *luzofób* nacionalista hullám az 1890-es évek közepén tetőzött. A brazíliai portugál közösség békülékenyebb tagjai ekkor jobbnak látták hűségükről biztosítani a kormányzatot az esetleges atrocitások elkerülése végett. Boltjuk ajtajára például többen táblát akasztottak: *Ennek az üzletnek a tulajdonosai Floriano hívei, vagy A brazilokkal vagyunk felirattal*. De ezzel sem lehetett elkerülni, hogy a közéletben folyamatosan teret ne kapjon a *luzofóbia*, amihez komoly szellemi emberek is csatlakoztak. Külföldiek ellen szóló manifesztumot fogalmazott például Raul Pompeia, a realista regényíró és rajzoló, karikaturista, aki Floriano Peixoto nagy híveként lépten-nyomon, utcán, kávéházban hangoztatta portugállelensé nézeteit, és ezt tükröző rajzaival meglehetősen közönségsikerrel aratott. 1893-as híres karikatúrája *Brazília megfeszítve két lator között*szöveggel jelent meg, és a bibliai allúzió centrumában hazája mellé a portugálok és az angolok allegóriáját helyezte.

a portugál elem

Az újságok álláspontja is megoszlott *luzofóbok* és *luzofilek* között (az ellentéteket, részben a jobb eladási mutatók kedvéért, néha mesterségesen szította a sajtó).

Előbbiekben felerősödtek a portugálokra vonatkozó sztereotípiák: dolgosak, de fukarok, számítóak, néha kétszínűek. Olyan extrém ötletek is felvetődtek, hogy azonnal száműzni kellene azokat a brazil családokat, melyek eltűrik, hogy gyermekeik portugálokkal házasodjanak; vagy hogy el kellene kobozni a portugál bevándorlók Brazíliában szerzett vagyonát. Az O Jacobino már 1894-es indulásakor világossá tette programját: „harcolunk ellene és gyűlöljük a portugál elemet, mely megront és kizsákmányol minket, mindent kisajátít és feláldozza a brazil népet”; és a Monroe-elvvel támasztotta alá céljait: Amerika legyen az amerikaiaké! Ezzel is magyarázva, hogy durva etnikai nacionalizmusa miért nem támad a sokkal inkább kifogásolható USA jelenlét ellen. „Nem akarunk semmit Európától, csak hogy legyen jó messzire tőlünk (...) Amerika legyen az amerikaiaké, ahogy Brazília a braziloké, ez minden vágyunk.”

Míg a 20. század első éveit némi enyhülést hoztak a portugállelenségekben, az I. világháború növelte a brazilok befelé fordulását. A *Belle Époque* nagyvilági, kozmopolita szelleme nacionalista kampánynak engedte át a helyét. Bár a portugálok a háborúban a brazilokkal azonos oldalon álltak, és ez inkább szimpátiát ébresztett

irántuk, a lappangó *luzofóbia* mégis tovább élt, és újra meg újra a politikai élet homlokterébe került még az 1920-as években is. A brazil függetlenség centenáriumának közös luzo–brazil ünneplése 1922-ben sokat oldott a portugállelles érzelmeken, de az évtized közepére megint felszínre törtek a nacionalista indulatok. Csak az 1930-as évektől enyhült, és egy időre szinte harmóniává változott ez a kapcsolat.

João do Rio és João de Barros Atlantisz-projektje 1915 és 1920 között a bonyolult portugál–brazil viszony pozitív befolyásolására született. A két író az a hit vezérelte, hogy a brazilok és a portugálok szellemi értékeik kölcsönös megismerése és megismertetése révén közelebb kerülnek egymáshoz és valódi megbékélésükhöz, sőt a testvériséghez és az együttműködéshez. Hatni akartak a politikai élet szereplőire is, elősegítve az intenzívebb diplomáciai, kereskedelmi, kulturális stb. kooperációt. Az Atlântida elindításával támaszt és barátot kerestek az óceán túlsó partján a luzo-atlantizmus posztkoloniális körülményei között.

A két író kölcsönösen nagyra értékelte a másik munkáját. João de Barros már 1914-ben úgy vélte, jelentős részben éppen João do Rio tevékenységének köszönhető, hogy a *luzofóbia* eltűnőben van Brazíliában. Az Atlântida ugyanakkor sokszor azt a stratégiát választotta, hogy nem beszél a problémákról, nem vesz tudomást a konfliktusokról, a testvériség jegyében inkább elfedi azokat. A békülékenység azonban a vадnacionalistákkal szemben nem volt célra vezető. João do Rio személyes támadások keresztüzébe került, gyakran portugálbarátsága miatt, így maga is a *luzofóbia* szenvedő alanya lett.

kritikák, támadások, Rio korai halála

João do Rio – ma úgy mondanánk – megosztó személyiség volt. A népszerű újságíró, krónikás ádáz ellenségeket is szerzett magának. Személyeskedő támadások érték külseje miatt (többen kiáltó ellentétet láttak sötétebb bőrszíne, polgári származása és arisztokratikus, *dandy* habitusa között). Gúnyolták modorosságát, sznobságát, és persze támadták politikai okokból is. A sajtóban a rendszeres ellenséges cikkezés 1910-ben kezdődött, akadémiai felvételekor. A *Correio da Manhã* a heti eseményeket ismertető rovatában azzal vádolta a tekintélyes testületet, hogy a halhatatlanok sorába túl fiatalon és komolytalan írói teljesítménnyel emelte be Paulo Barretót. A következő évben karikatúra jelent meg róla és közeli barátjáról, Olavo Bilacról, amely homoszexualitásukra célzott. A ma igen durvának és ellenségesnek ható írások háttérben ott voltak a riói sajtóélet jellegzetességei: a kiélezett piaci verseny a lapok és az újságírók között, az eltérő és hangosan képviselt politikai orientáció, a szenzációhajhászás az eladott példányszám felszólása érdekében. Mindehhez alkalmas módszernek tűnhetett a folyamatos kötözködés egy divatos, konkurens

újságíró-íróval. A lapok közötti adáz küzdelemre utal az a rövid hír is, amivel az A.B.C. szerkesztősége szinte fenyegetően üdvözölte a João do Rio alapította riválisát, az O Rio-Journalt 1918-ban: „Az A.B.C. elragadtatással üdvözli az új gladiátort, aki az arénába lép.”

számon kérték hazafiságát

Riót bírálták, hogy dekadens és közönyös a társadalmi problémák iránt, hogy nem foglal állást politikai kérdésekben. Később, a nacionalizmus feléledésével, számon kérték hazafiságát. Megbélyegezték mint kozmopolitát, illetve felrőtták neki, hogy népszerű, közéleti ember és született brazil létére jó kapcsolatokat ápol a külföldi kolóniákkal (nemcsak a portugállal, de az olasszal is). A *luzofóbia* légkörében ellenfelei rásütötték az *entregizmus* (magát megadó) bélyegét – a nacionalisták szemében ez volt a legnagyobb bűn: megadja magát a külföldi érdekeknek, túlságosan sokat foglalkozik a portugál kolóniával, idegen érdekek szócsöve a brazil sajtóban. A vád olyannyira rögzült az irodalmi emlékezetben, hogy Wilson Martins nagy irodalomtörténetében még az 1970-es években is visszhangozta.

Gyakori külföldi utazásaiba, illetve a hazaküldött lelkes tudósításokba is belekötöttek, és kifogásolták portugálbarátságát. Ezzel a kritikával egyébként nem egyedül őt illették a brazil szellemi és politikai élet szereplői közül. Egy nacionalista lap 18 embert sorolt fel (köztük João do Riót), akik a portugálok céljait szolgálják: „Valóban, Brazíliában még a magas értelmiségi körökben is sok a zavarodott és rosszul tájékozott ember, akik nálunk a Brazíliát újra gyarmatosító luzitán politika kezére játszanak.” (A *luzofilek* és *luzofóbok* ellentétét a háború végén kiélezte a két ország konföderációjának ötlete, amit a luzo–brazil politika hívei vitattak. Az Atlântida is írt a reális alapot nélkülöző kérdéstről.)

1920-ban, mikor João do Rio létrehozta (a portugál kolónia anyagi támogatásával) az A Pátria című lapot, a politikai elfogultság vádja még hangosabb lett, holott a szerkesztő számos alkalommal kifejezte hazafiságát.

Legkérlelhetetlenebb ellenfelei a sajtóban éppen író- és újságíró társai voltak. Sznob, társasági csevegésnek bélyegezték krónikáit, volt, aki kegyetlen, szójátékos paródiában támadta. Gúnyolták csodálatát a gyönyörű fekvésű, akkor még Rio de Janeiro külső, vidékies kerületének számító Ipanema iránt, ahol házat vett, de kifigurázták Isadora Duncanhez fűződő barátságát is. Mindezen keresztül éppen eredetiségét (eredetieskedését?) bírálták. Tény, hogy a *Pall-Mall-Rio*-t sikerült tönkretenni, végül már senki sem akart szerepelni benne, és João do Rio fel is hagyott vele 1917-ben.

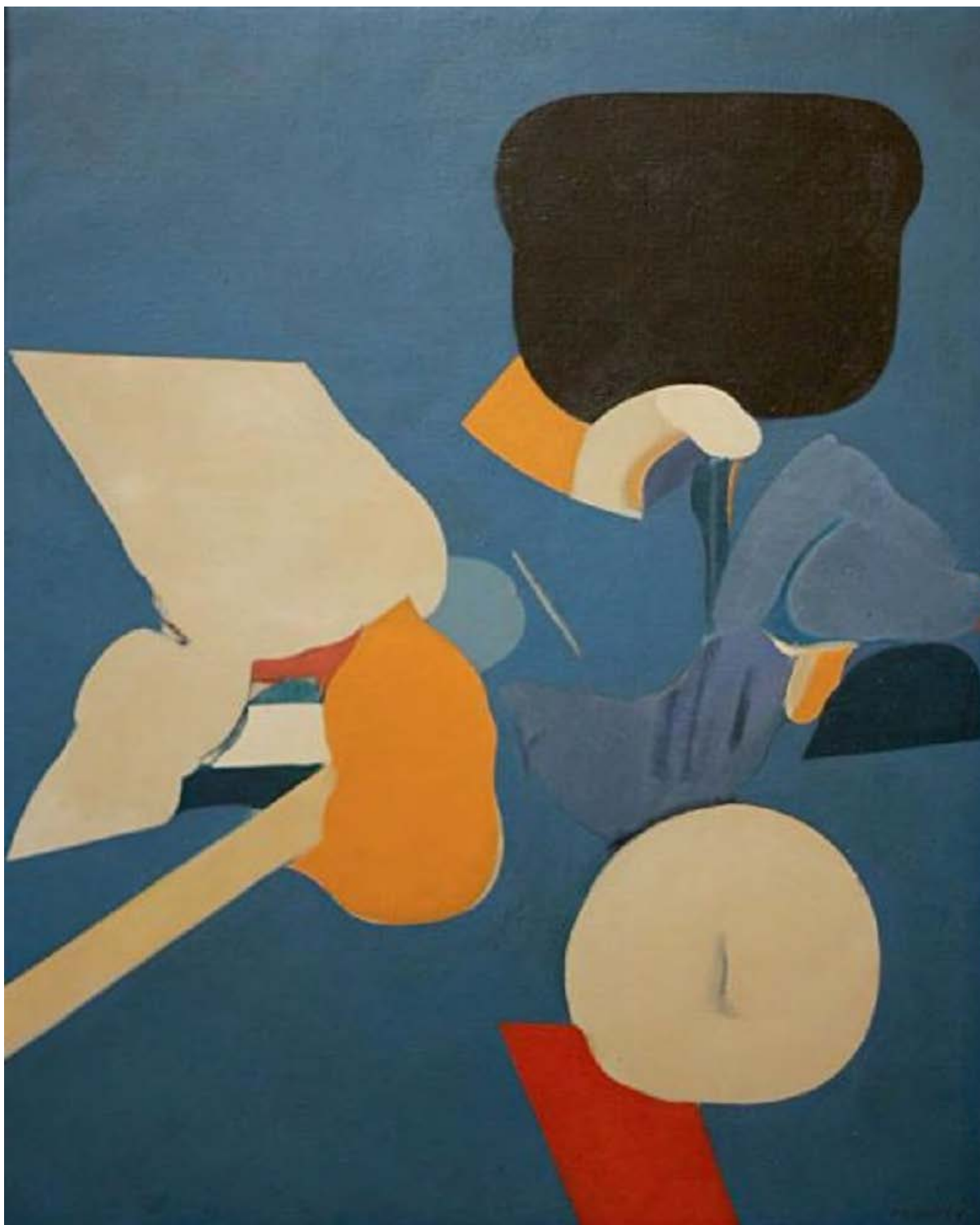
egyetlen homogén faj

A D. Quixote című satirikus lap éppen ekkor, 1917 májusában indult, és állandó munkatársai között volt Humberto de Campos és Antônio Torres, a legvadabb támadók. Időről időre

megjelentettek karikatúrát, gúnyverset vagy néhány kellemetlenkedő megjegyzést Rióról, gyakran álnéven. Más lapoknál is kifejeződött az ellenszenv. Antônio Torres írta 1920-ban a Gil Blas hasábjain: „Paulo Barreto, aki portugál nemesnek mondja magát, annak ellenére hogy egy etiópiához méltó, vastag alsó ajka és berber módra előre ugró álla van, nemrégiben Pátria [Haza] címmel alapított lapot, de inkább Mátriának [szójáték, a férfias és nőies szembeállítására épül] kellett volna elneveznie (mert minden olyan feminin, amivel Paulo foglalkozik.)” Torresnek egyébként komoly elméleti vitája is volt Paulo Barretóval. A luzo–brazil testvériséget és az össz-neolatin eszmét is elutasította mint az etnikai alapú nacionalizmus Brazíliában tarthatatlan gondolatát. „Egy nemzetiség összetevői közül talán a rassz játssza a legkisebb szerepet. A mai népek között nincs olyan, amely egyetlen homogén fajból formálódott volna; némelyik egymástól igen távoli rasszokból tevődik össze. Svájc változatos lakossága körében, a francia, német, olasz eredetűekkel és rétorománokkal, a mai napig jól elkülönül a nagy európai etnikai típusok három ága: a nordikus, a mediterrán és a középső rövidfejű típus. Az Egyesült Államok összegyűjti minden etnikai eredet reprezentánsait; az osztrák–magyar lakosság valóságos mozaikot alkot emberi sokféleségből, a teutonoktól a hunok magyar leszármazottaiig. Ezek a népek mégis ‘nemzetet’ alkotnak, lelki, politikai és társadalmi értelemben is. Svájc és az USA, bár föderációk, nemzetük erős és stabil egység érzelmileg, valamint a hazafiság és az érdekek harmóniája terén. Brazíliában igen eltérő rasszok képviselői élnek együtt, mégis a blumenau-i németeket egyesével kellene alapos etnológiai vizsgálat alá vetni, hogy germánnak tarthassuk őket, és minden S. Pauló-i, minas-i és Rio de Janeiró-i olaszt, spanyolt vagy portugált is csak így lehetne latinnak tekinteni.”

João do Rio utolsó éveinek zaklatottságát a kortársak is észrevették. Az I. Brazil Köztársaság fővárosába két fontos emlékező is elkalauzolja olvasóit, Gilberto Amado és Luís Edmundo, és ők egybehangzóan állítják, hogy João do Riót senki sem szerette, mindenki támadta. Ez nyilván túlzás, vagy a szellemi közélet szubjektív érzékelésére utal, ahol az ellenséges hangok harsányabbak, mint a barátiak. Túlzás, mert Paulo Barretónak élete végéig és halála után is számos tisztelője és barátja volt Rio de Janeiróban és más brazil nagyvárosban, művei és előadókörútjai nyomán. A portugál

és az olasz közösségek részéről pedig különösen sok megbecsülést kapott. A gesztusok azonban tovább provokálták a támadásokat, amelyek kétségtelenül hozzájárultak korai halálához. „1921-ben, Szent Iván éjjelén, mindennapi, kimerítő szerkesztőségi munkája befejeztével, útban ipanemai lakása felé Paulo Barretót az Avenida Atlântica aszfaltján csendesen haladó taxiban érte a halál.” Szívroham. Csupán 39 éves volt.

Az elhunytat a hajnali órán visszavitték az A Pátria szerkesztőségébe, a hír futótűzként terjedt a városban, és a hirtelenjében felállított ravatalhoz szinte azonnal áramlottak az emberek. Temetésén hatalmasra duzzadt a menet. Az üzletek zárva tartottak, az ünnepségeket lemondták, az egyesületi zászlókat félárbocra eresztették. A taxisok aznapra ingyenes szállítást ajánlottak a gyászolóknak, akik között munkások, újságírók, művészek, politikusok, üzletemberek, valamint intézmények képviselői is voltak.

kulturális Atlantisz

Rio de Janeiróban már július elején létrejött a Paulo Barreto Luzo–brazil Központ, ami még 1931-ben is működött. A kulturális Atlantisz eszméjének jegyében özvegy édesanyja João do Rio értékes könyvtárát a brazíliai portugál kolónia legfontosabb kulturális intézményének, a Real Gabinete Português de Leitura-nak adományozta. A barátok és az olvasók körében évtizedeken keresztül élénken élt emléke, halála évfordulóján népes csoport kereste fel a sírját, és néhányan ipanemai házában gyűltek össze egy-egy vacsorára. A portugál kolónia is mindvégig kegyelettel viseltetett iránta. A sajtó az 1950-es évek végéig időről időre újra közölte novelláit, mint a brazil irodalom gyöngyszemeit. Szülővárosában utcát és könyvesboltot is elneveztek róla. Lisszabonban pedig, ahol a salazarizmus emlékezetpolitikája felmelegítette a luzo–brazil testvériség eszméjét, köztéri portréját is felavatták.

kép | Julio Pomar művei, wikiart.org

Szirmai Panni

KARBANTARTÓ MŰVÉSZET

2019-12-10 | ESSZÉ

Mi számít munkának? Az a szakmai tevékenység, amiért fizetést kapunk. Mindaz, amit jellemzően a nők végeznek el otthon, „rendes” (vagyis fizetett) munkájuk után, mellett, az nem munka? Dehogynem. Mierle Ladermann Ukeles amerikai feminista művész szerint ez a fajta munka egyenesen művészet. A hetvenes években kidolgozott, konceptuális jegyeket hordozó alkotói kifejezőmód, a *Karbantartó művészet* (Maintenance Art) Ukeles életművének vezérfonala.

Önként és dalolva

Silvia Federici feminista teoretikus már a hetvenes években felhívta a figyelmet a házimunka és a mai feminista diskurzusban egyre inkább előtérbe kerülő „érzelmi munka” társadalmi jelentőségére. A marxista filozófus a fizetett (gazdaságilag produktív) és az otthoni, „ingyen” munka – jellemzően a nőkre háruló – feladatkörét tekinti a modern társadalmi egyenlőtlenségek egyik fő kiváltó okának. A dolgozó asszony a piacgazdaság törvényei szerint alapvető juttatásokban részesült – ezenkívül vezette a háztartást, ellátta a gyerekeket, és minden tekintetben a férje rendelkezésére állt. A nő az otthoni műszakot az idők kezdete óta ingyen, önként és dalolva vitte, ellenszolgáltatást (akárcsak elismerést) is hiába várva. A marxista feminista felfogás a „reproduktív munkát” – az időről időre újratermelődő, monoton házimunka, az idősek, gyerekek ellátásának fizetetlen feladatai tartoznak ide – a női elnyomás legfőbb eszközének tartja a kapitalista rendszerben. A terméket, szolgáltatást nem „generáló”, tehát gazdaságilag közvetlenül nem hasznos munkavégzés nem jár fizetséggel, mégis a „produktív” gazdasági működés elengedhetetlen háttérmechanizmusa. Silvia Federici, a Fizetést a házimunkáért! feminista mozgalom egyik alapítója, a házimunkát teljes értékű munkavégzésnek tekinti, és azért harcol, hogy az otthon ledolgozott munkaórákat a társadalom anyagilag is elismerje. A hetvenes években több amerikai és európai városban alakult aktivista csoport hasonló törekvésekkel **[1]**. A jelenség mentén a korszakban élénk kulturális érdeklődés bontakozott ki, a művészek bekapcsolódása **[2]** mutatja a feminista érdekvédelem hatékony működését a korszakban. A hetvenes években az aktivista szervezetek a nemi egyenjogúság mellett a nők sajátos társadalmi szerepének mindennapi kihívásaival foglalkoztak.

Felmosás mint karbantartás bent 1973, a Karbantartó művészeti performansz sorozatból, monoskop.org

A kortárs feminista közbeszédben a reprodukív munka mellett az „érzelmi munka” kifejezés is szorosan kapcsolódik a nők otthoni feladatait emancipáló szándékhoz. Az érzelmi munka a gondoskodás speciális formája, az odafigyelés, mentális jelenlét, amely a családokban szintén elsősorban a nőkre hárul és a hétköznapi élet gördülékeny működéséhez járul hozzá. Tipikus példája a családi ünnepek megszervezése, ajándékötletek, vágyak, igények, érzékenységek figyelembevétel, konfliktuskezelés, óvodai/iskolai szülői értekezletek és egyéb programok „időmenedzsmentje”. Mindez nem új találmány, nem globalizált és digitalizált világunk teremtménye, mindig is így volt, amióta családban él az ember, az erre irányuló figyelem viszont újkeletű. Munka az, amire szellemi, fizikai erőforrást és időt kell fordítani, függetlenül attól, hogy jár-e érte fizetés.

meztelenül, vagy múzsaként

Mierle Laderman Ukeles
művészhallgatóként első gyermekét várta,
amikor egy szobrász kurzuson (a
munkaruha már nem rejtette el a hasát)

idősebb férfi professzora így fordult hozzá: „Magából már nem lehet művész, ugye, tudja?” **[3]** . Ma már ilyesmi talán nem hangzik el a műteremben, mégsem egyértelmű a sikeres (művészi) karrier felépítése egy kisgyerekes pályakezdő (művész)nek. A nők még mindig elsősorban meztelenül, vagy múzsaként szerepelnek a múzeumban **[4]** .

A jó szándékú megjegyzés egy életre bevésődött Ukeles memóriájába és elindította egyedi alkotói látásmódjának kibontakozását. Első gyereke születése után identitásválságba került: művészként és anyaként két külön életet kellett élnie, miközben a külvilág számára a személyisége megszűnt, feloldódott az anyaságban. A hatvanas évek végén, ebben a felfokozott lelkiállapotban alkotta meg életművét évtizedekre meghatározó alapvető munkáját: a *Karbantartó művészet kiáltványát* **[5]** . A szöveg a patriarchális berendezkedésű társadalomban és a művészvilágban máig érvényes tabut kérdőjelezi meg, amely szerint az alkotói kiteljesedés minden más szereppel, így az anyasággal is összeegyeztethetetlen. Ukeles ráébredt, hogy a háziasszonyi teendők és a gyerekek ellátása mellett szinte lehetetlen az alkotótevékenységre minőségi időt fordítani. A reménytelennek tűnő helyzetet frappánsan úgy oldotta meg, hogy otthoni teendőit avatta művészetté. A kiáltvány szövege eredetileg kiállítás-tervezettként fogalmazódott meg, *Gondoskodás* címmel (bár soha nem valósult meg ebben a formában), amely a háztartásban végzett karbantartási feladatok – a helyiségek, tárgyak, eszközök tisztán tartása, élelmezés, beszerzés, folyamatok működtetése stb. – körét kreatív stratégiákként fogja fel.

Érintsd meg a köztisztaságot! performansz, 1979–80, monoskop.org

Ez a megközelítés szemben áll a modern művész szerepkörrel, amely az alkotó elme elsődleges feladatának az újítást hajszoló, teremtő erőt tartja. Ukeles válasza erre: „ki fogja felszedni a szemetet a forradalom után hétfőn reggel?” Az innovatív, avantgárd szemléletű művészethez nélkülözhetetlen a karbantartás művészete: utóbbi megőrzi az újítást, működteti a változást és gondozza a fejlődést. Ukeles érvelése szerint a konceptuális művészeti kifejezőmód támaszkodik a leginkább karbantartás művészeti eszközeire. Duchamp után szabadon Ukeles kijelenti: minden művészet, amit ő annak nevez. Így az állandóan újratermelődő (és végtelenül unalmas) háztartási és gondoskodási feladatok performatív művészeti gyakorlatokká válnak. A kiáltványban is felsorolt monoton tevékenységek ritmusa (*elmosogatni, padlót felmosni, ruhát mosni, lábat mosni, pelenkázni, betűhibákat kijavítani, kerítést foltozni, bűzlő szemetet kivinni, orrba semmit fel nem dugni, zoknit keresni, számlát*

befizetni, haját mosni, ágyneműt cserélni, bevásárolni, mindent megismételni, munkába menni, asztalt letörölni, vécét lehúzni, fiatalnak maradni...) a létfenntartás mindennapi mókuskerekét eleveníti meg.

főz a látogatóknak

A kiállítás-terv három, egymásra épülő értelmezési szinten tárgyalja a karbantartási műveletek különböző hatásköreit. Ez a struktúra mai szemmel is érvényes, a fejlett országok működési mechanizmusának kihívásaira kérdez rá. A személyes, általános és globális (a Földet érintő) gondoskodási/karbantartási feladatok az egyéni és társadalmi felelősségvállalással kapcsolatban nyernek értelmet. Az egyéni szinten a feminista/női/anyai/művészi identitás egymásra ható szerepei a művész tudatos önvizsgálata útján kerülnek egyensúlyba: „Művész vagyok. Nő vagyok. Feleség vagyok. Anya vagyok (Véletlenszerű sorrendben).” Ukeles a kiáltványban a gyakorlati megvalósításra is tesz javaslatot: a kiállítóterben művek helyett saját munkáját fogja műalkotásként bemutatni; főz a látogatóknak, tisztán tartja a teret, lemossa az ablakot, és így tovább. Az ötletek nagy részét életműve során valóban meg is valósította: az anyai gondoskodáshoz köthető feladatokat például performanszként dokumentálta és fotón tette közzé a hetvenes években készült sorozataiban. A *Dress to Go Out/Undressing to Go In* (1973) két kisgyerek szimultán felöltöztetését mutatja be fotódokumentáció formájában: a gondoskodó anyai gesztuson túl a művész a láthatatlan munka klasszikus példjaként láttatja az ismétlődő, harmonikus mozdulatsort.

4. Ukeles járókelőkkel beszélget a karbantartási életmódjukról a New York-i A.I.R. Galéria (feminista galéria) előtt, 1973–74, a Karbantartó művészeti performansz sorozatból, monoskop.org

A privát és a politikus tartalom közötti átmenetet a *Washing/Tracks/Maintenance: Outside* (1973) sorozat jelzi. A performansz végül (miután több művészeti intézmény visszautasította) a Wadsworth Atheneumban valósult meg ^[6]. A nagyobb léptékű karbantartási munka szimbolikus megnyilvánulásaként Ukeles felmosta az intézmény bejárati lépcsősorát. A jellemzően a (színes bőrű) múzeumi személyzet feladatát a (fehér) művész (akár ecsetkezelésnek is tekinthető) széles gesztusokkal hajtja végre, a közel négy órás performansz során alapos munkát végez. A lépcsőfokokat gondosan beteríti textilpelenkával (a vékony anyagot a restaurátorok is használták a műtárgyak tisztítására), ezzel a gondoskodás anyai jellegét hangsúlyozza. (A kisgyerekes mindennapok szimbolikus jelentőségű eleme, a pelenka és annak cseréje Ukeles privát performansz-sorozatában is feltűnik ^[7].)

tisztán tartja a várost

Globális szinten a *Touch Sanitation* (1979–80) című karbantartási műalkotás a performanszművészet történetében is mérföldkőnek számít. Ukeles 1977-ben a New

York-i köztisztasági vállalat rezidens művésze lett – önkéntesen, ösztöndíj vagy fizetés nélkül (de saját irodahelyiséggel és sofőrrel). Ebben a minőségében hozta létre alighanem az egyik leghosszabban tartó performansz művet a vállalat dolgozóival együtt. Ukeles kézfogással köszönte meg a New York-i köztisztasági vállalat minden egyes dolgozójának (8500-an voltak), hogy tisztán tartja a várost – a projekt 11 hónapja alatt közvetlen kapcsolatba került az alkalmazottakkal, tanulmányozta a munkájukat, személyes interjúkat rögzített és fotón dokumentálta a folyamatot. A kézfogás semmitmondó udvariassági gesztus, de a társadalmi elismertséget általában nem élvező takarítószemélyzet számára sokat jelent a személyessége. A dokumentációból kiderül, nemcsak hálából foglalkozott a köztisztasági munkások életével, valóban érteni akarta a világukat. Rezidens művészként Ukeles évtizedeken át dolgozott a köztisztasági vállalathoz kapcsolódó projekteken ^[8], ahol a karbantartási művészet más viszonyrendszerben is érvényesül, és tágabb, művészeti, társadalmi, környezeti kérdésekre is felhívja a figyelmet.

A nagyvárost érintő karbantartási műveletek mellett a lokális ökológiai fókusz is megjelenik Ukeles későbbi munkáin. Ember és környezet viszonyának szimbolikus kérdéseit érinti az 1989-ben indult land art munkája a parkká alakítandó, korábban hulladéklerakóként használt földterületen. A New York-i Staten Islanden indult nagyszabású környezeti beavatkozás lehetőségeit a karbantartási művészet tükrében vizsgálja. Az épített és természeti környezet egymásra ható rendszerét az ökológiai tudatosság mentén lehet fenntartható módon működtetni. A konkrét földterület gondozása tágabb értelemben a Föld iránti felelősségvállalás szimbóluma. Ukeles *Landing* (2008-tól folyamatos) című munkája a látványos hetvenes évekbeli performanszokhoz képest visszafogottabb eszközökkel tematizálja a földterület funkcióváltását – a városképi bizottság tájépítészek mellett a művész bevonásával dolgozik a terület új szerepének kialakításán ^[9]. A klasszikus land art művészet

jeles alkotásaival szemben, amelyek gyakran nehezen megközelíthető, bár monumentális művek, a *Landing* a tervek szerint a táj belakását, otthonos, közösségi térként értelmezett használatát ösztönzi majd.

Érintsd meg a köztisztaságot! performansz, 1979–80, monoskop.org

Mierle Laderman Ukeles művészete a szó legszorosabb értelmében feminista: a női identitáshoz kapcsolódó szerepválság kérdéseire a hetvenes években egyedülálló, ma is érvényes alkotói gyakorlattal válaszol. Jelenleg is aktív művészként a karbantartás fogalmát kiszélesítve az ökológiai szemlélet és a környezet iránti társadalmi felelősségvállalás kérdéseivel foglalkozik.

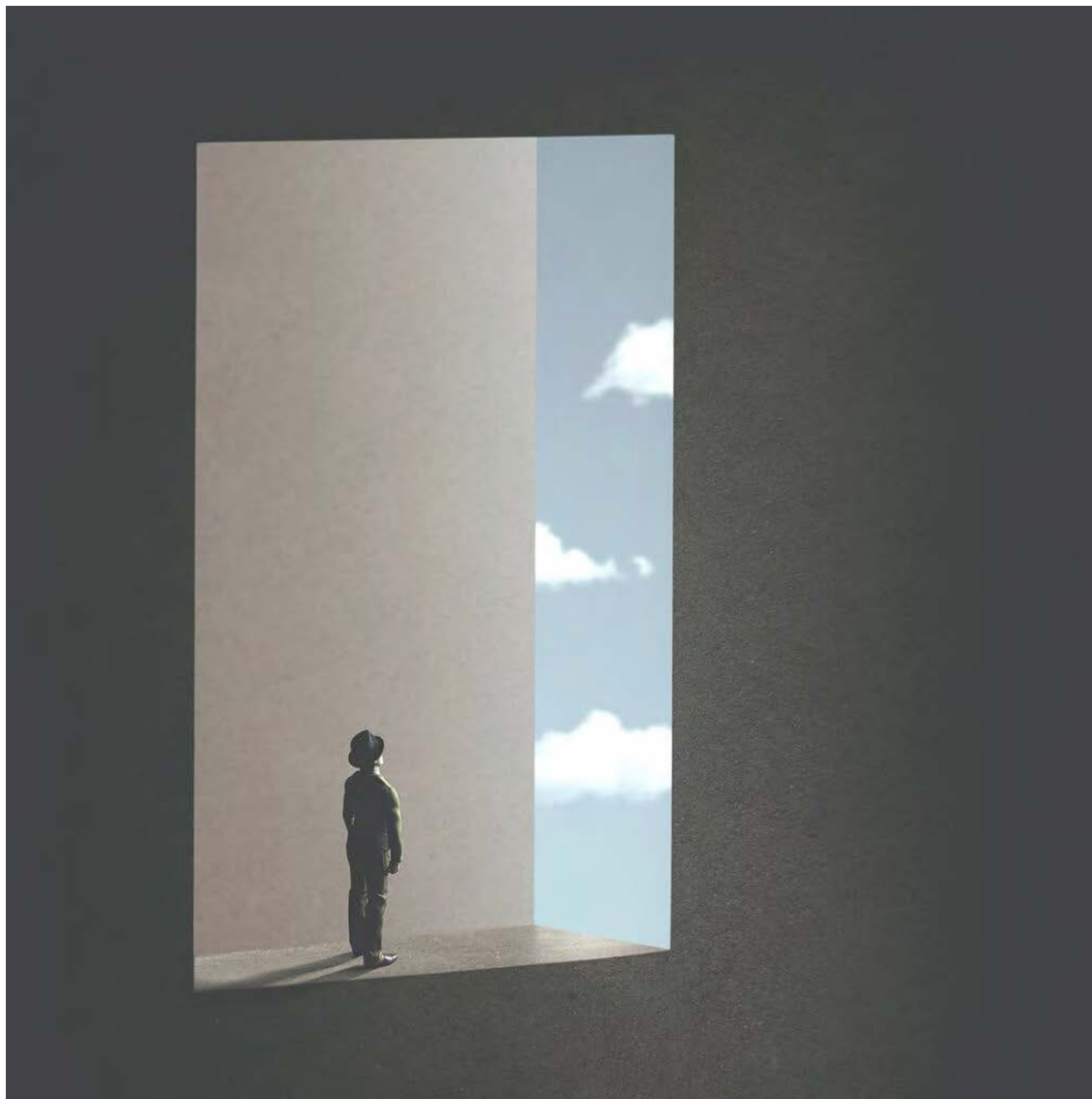
1. Az International Wages for Housework Campaign 1972-ben Padovában, Olaszországban indult, az International Feminist Collective kezdeményezéseként szervezett ellenállást és társadalmi vitát gerjesztett a nemi alapú munkamegosztás és a „reproduktív munka” kérdései kapcsán. ↑
2. Az 1972-es Womanhouse projekt során Judy Chicago és Miriam Schapiro női művészhallgatókkal egy egész házat betöltő installációt hozott létre, amely a női identitást meghatározó tevékenységekre utaló művekből épült fel. Lásd még: <http://www.womanhouse.net/> ↑
3. Andrea Liss: *Feminist Art and the Maternal*, University of Minnesota Press, 2009, 51. ↑

4. Lásd még: Guerilla Girls: Do Women Have To Be Naked To Get Into the Met. Museum? 1989.
<https://www.tate.org.uk/art/artworks/guerrilla-girls-do-women-have-to-be-naked-to-get-into-the-met-museum-p78793> ↑
 5. Mierle Laderman Ukeles: Manifesto for Maintenance Art (1969)
https://www.arnolfini.org.uk/blog/manifesto-for-maintenance-art-1969/Ukeles_MANIFESTO.pdf
Eredetileg az Artforum 1971-es számában jelent meg, a szöveg felkeltette a neves feminista kurátor, Lucy Lippard érdeklődését is, aki ezután több feminista kiállításra is meghívta Ukelest.
A kiáltvány szerepelt Julian Rosefeldt *Manifesto* (2015) című monumentális videóinstallációjában is. A művet 2018-ban a Magyar Nemzeti Galériában is bemutatták.
<https://mng.hu/kiallitasok/julian-rosefeldt-manifesto/> ↑
 6. *Washing/Tracks/Maintenance: Inside*, Wadsworth Atheneum, Hartford, Connecticut (USA), 1973. ↑
 7. B. M. pelenkájának öblítése 1969. ↑
 8. Többek között emblematikus munkája a tükörrel beborított kukásautó *The Social Mirror* címmel (1983). ↑
 9. A rehabilitált területnek sajátos jelentőséget ad, hogy a hulladéklerakót 2001-es bezárásának évében újranyitották a World Trade Center katasztrófa utáni szemét és törmelék (közte 300 ember földi maradványai) fogadására. ↑
- felső kép | Felmosás mint karbantartás kint 1973, a Karbantartó művészeti performansz sorozatból, monoskop.org

Taródi Luca

HÁROMSZOR

2019-12-06 | **VERS**

I.

Háromszor mentél világgá úgy,
hogy nem szóltál róla.

Egyszer a kert végébe,
később a keresztutcánkból nyíló piactérre,
ahonnan a halas néni kutyája kergetett hazáig.
Ezután egy ideig nyugton maradtál, de

mindannyian tudtuk, hogy véredben van
a vándorlás.

Emlékszem, először kutyákkal kerestettünk,
amíg a rendőrök elemlámpákkal röntgenezték
a fejem, mintha külön hazug lennék.

– Játsszunk feltámadósdit! – mondtad később,
és futottál, ahogy a lábad bírta,
mint utoljára is.

II.

Aztán elkéredzkedtél,
életedben először.

Aznap hétfő volt, te rákövetkező vasárnap jöttél vissza,
épp hajnalban, baromfietetéskor.

Rám néztél, és azt mondtad:

– egyszer majd te is velem jöhetnél –
– persze – feleltem –, majd egyszer én is –
és gyorsan inni kezdtem a neked töltött vizet,
mert jobban esett,
mint az üdvözlés.

Egyre hosszabbakat léptél;
küszöbömről elnyúló árnyékokat
megtörték a hátra haladó póznák;
már nem szorultál rám,
mert az egész világ összement a talpad alatt.

Ünnepeltek az utcákon, még a tévében is szerepeltél néhányszor:

„Hölgyeim és uraim! Íme, a világ egyik legígéretesebb embere!

Imádjátok őt a reklám után!”

A reklámok alatt vizes kiflit

ettünk, odaadtam a végét,

drága olajat vettem

és egy számmal kisebb bőrszandált.

III.

Legutoljára pénteken mentél világgá,
mikor meggyűlöltek, mert rajongani már unalmas volt.

Pontosan emlékszem, akkor volt mosás.

Aztán vasárnap hajnalban már tudtam

– mindig is sejtettem, hogy így lesz –

te magad lettél a világ;

a vacsorám mellé vágott csücsök,

a mosólavórba keveredett égbolt arcod,

ami miatt fel kellett zavarnom a habos vizet.

Azóta minden tál leves,

minden pohár víz idegesen rezgett körbe-körbe,

mint azon a két régi éjszakán,

amikor néma csendben játszottam, hogy nem hallom,

ahogyan végigrohansz a fapadlón és

becsukod magad mögött az ajtót.

Harmadjára nyitva hagytad;

– persze –

– majd egyszer én is –

kép | shutterstock.com

Taródi Luca

TAVASSZAL

2019-12-17 | **VERS**

Egyik tavasszal megesett,
hogy két fiúval járt egyszerre.
Szerencsére az egyik Óbudán,
a másik Újpesten lakott.
Az egyik vastag nyakú volt és vékony,

a másik vékony nyakú és kövér.
Előbbi szőkésbarna,
utóbbi barnás-szőke.
Gyakran érezte, hogy ő a Duna,
gondolatain akadálytalanul sodródhatnak
keresztül az iszappal teli üdítő flakonok.
Emiatt sokszor járt demilitarizált területre,
a Margit-szigetre.
Ilyenkor vagy a lábát hintáztatta az ordítva
daloló szökőkútban,
vagy élvezettel figyelte,
ahogy a folyó két szemközti partján lehorgonyzott
hadihajók
vakon lövöldöznek a semmibe,
(néha eltalálnak egy madarat vagy járókelőt)
mert egyik sem tudja
a konkrét okot és célpontot,
csak azt,
hogy a másik oldal a Gonosz,
és a semlegesség csalfa szerető.

kép | shutterstock.com

Fecske Csaba

FEHÉR VILÁG

2019-12-03 | VERS

Szép a tél, ha hó hull
a szundikáló tájra,
a tömzsi kis domb
fehér sipkát húz kobakjára.
Létezésem szutyka, árnyékom
löttyen a hóra,
semmi sem látszik ki alóla.
Nyomot se hagyva iszkol

a sánta szél, míg föl nem akad
egy nyúzott bundájú bokorra.
Mintha megállt volna az idő,
csönd van, hideg van,
cinkét fog az ember orra,
testéhez tapadt szárnyal
varjú gubbaszt az ágon,
fekete pecsét a fehér világon.

kép | pxhere.com

Bene Zoltán

VIBRÁLÓ VILLANYFÉNY, RETINÁN

2019-12-29 | NOVELLA

– Grönlandon nincsenek fák – mondja, s közben a piros-fehér kockás abroszon éktelenkedő foltot nézi meredten. Úgy kerekedik a szeme, akár a fürdőkádban lebegő pontyó karácsony előestéjén.

– Ez pont olyan alakú, ez a paca – emeli rám a tekintetét. Kék szivárványhártyája alkoholmosta, sárgás pocsolyában úszik.

- Amikor a vikingek – folytatja –, Vörös Erik vezetésével, nem sokkal a mi honfoglalásunk előtt, 982-ben vagy 83-ban elérték, mégis zöldnek látták. Ezért nevezték el Grönlandnak. Ők még nem tudták, hogy a bolygó legnagyobb szigetére bukkantak.
 - Azt se tudták, nyilván, hogy egy bolygón élnek – jegyeztem meg.
 - Az a sziget olyan hatalmas, hogy a legkisebb kontinens, Ausztrália mindösszesen három és félszer nagyobb csupán.
 - Csodálatos.
 - Letelepédtek, falvakat alapítottak, halásztak, vadásztak, földet műveltek. Megtermett a gabona, és a konyhakerti növényekkel is boldogultak. Csaknem 500 éven keresztül éltek ott, születtek, szaporodtak, meghaltak.
 - Értem.
 - A források tanúsága szerint 1408. szeptember 14-én Thorstein Olafsson és Sigrid Björnsdottir házasságot kötött Grönlandon; az esküvőt a Hvalsey fjordban épített, öt méter magas templomban tartották, és a ceremóniát követően a vendégsereg fókahússal csillapította mardosó éhségét.
- Mindig csodáltam a memóriáját. Mindenre emlékszik, amit egyszer hallott, olvasott vagy látott, semmi nem hullik ki a fejéből.
- Nem sokkal később azonban – beszél tovább –, de azért még ugyanabban az évszázadban, a vikingek elhagyták a szigetet. Ezután jó sokáig nem kerülhetett sor újabb keresztény lakodalomra Grönlandon. Azt hiszem. A templom elenyészett, a viking telepeket fölfalta az idő, fölőrölte a mostoha éghajlat. A sagák népének fiai Izlandra költöztek.
 - A sagák népének fiai – dünnyögöm. – Milyen költői vagy.

Ügyet sem vet rám, ömlik belőle a szó.

– Az izlandi és a grönlandi vikingek kapcsolata kezdettől szoros volt, nyilván ezért döntöttek úgy a grönlandiak, hogy Izlandon kérnek menedéket. Mert menedéket kértek. Menekültek. Nem a jegesmedvék, nem az eszkimók, vagyis az inuitok, nem a sarki fény elől. A betegségek, az éhség, a nyomor űzte el őket a földről, amelyen közel fél évezreddel korábban megvetették a lábukat.

Mutatóujjával öntudatlanul körbe-körberajzolja a Grönland-alakú foltot az abroszon.

– A zöld sziget akkorra már a legkevésbé sem volt zöld – sóhajt. – Az a kis jégkorszaknak nevezett klímaváltozás, amely nagyjából a 12. század végétől a 15. század végéig tartott, és több fokkal csökkentette a bolygó átlaghőmérsékletét, a vikingek grönlandi kalandjának is véget vetett. 1500 körül Grönland már fehér sziget, a hó, a jég birodalma. Bár a dán gyarmatosítók a 17. században arról számolnak be, hogy egyes belső völgyeiben megejtően szép a flóra, mezőgazdasági művelésre többé

nem alkalmas a terület. Ahol a legváltozatosabb a növényvilága, ott is zuzmókból, mohákból, legföljebb bokrokból áll. A dánoknak emiatt meg kellett küzdeniük a hideg és a nedvesség mellett a vérző ínnyel, a meglazuló fogakkal, az általános testi legyengüléssel is.

– Skorbut – motyogom.

Bólogat.

– Mondom, Grönland a dánok érkezésekor már zord, fagyos világ – a hangjában mintha fájdalom bujkálna. – „Hóval és jéggel borított hegyes, fátalan vidék. A nap mint veres, sugártalan golyó áll ködfoszlányok között. Kétes világosság.” Így írja le Madách *Az ember tragédiája* eszkimó-színét. Lehet akár Grönland is. *Fátalan vidék*. Ahol az ember vagy jeget, vagy a bolygó mezítelenségét látja maga körül.

Lehunyja a szemét, nyelve hegyével megnedvesíti az ajkát.

– Persze, más fátalan vidékek is akadtak a Földön mindig, szép számmal – mondja. – Sivatagok, pusztaságok, kopár síkságok, utóbb embergyalulta területek. De maradjunk csak Grönlandnál. Ahol, azt beszélnek, jó ideje olvad a jég. Ami azt jelenti, hogy ha Vörös Erik föltámadna, jobban ráismerne most, mint két-háromszáz évvel ezelőtt.

Elhallgat, végigsimít az abroszon. Figyelem a kezét. A körmét kínosan rövidre vágta.

– Egyszer jártam ott – teszi még hozzá.

– Vörös Erik – mondom, mintha meg se hallottam volna az utolsó mondatát. – Ma már azt is meglehetősen bizonyossággal tudjuk, hogy Grönlandról továbbhajózott nyugat felé. El is érte azt a kontinenst...

– Amelyet jóval később – vág a szavamba – egy térképész és navigátor, egy vérbeli műszaki értelmiségi, Amerigo Vespucci után kereszteltek el.

– És ahol – ragadom újra magamhoz a szót – buja növényzetet és rengeteg erdőt talált. Hogy az őslakosok vadsága, vagy valami más miatt nem tudott ott berendezkedni, arról nem sok fogalmunk van, azt azonban nem nehéz elképzelni, mennyire lenyűgözhetette a gazdagon burjánzó természet. Kivált a sivár Grönland és az egyhangú tenger után.

Ragadós ez a tudálékosság, állapítom meg magamban.

– A sűrű és sötét erdők világa félelmet ébreszt az ember lelkében – mondja –, de csodálatot is. Dante már a sűrű, kusza, barbár vadonra gondolva reszketett. Mert féljük az erdőt. A titkait. Egyszersmind vonzódunk hozzá.

Megvakarja az üstökét.

– Az erdő fákból áll. Viszont nem minden fa alkot erdőt. A városi vagy a pusztai ember fával viszonylag sűrűn, erdővel annál ritkábban találkozik. Legföljebb, ha ligettel. Csakhogy a magányosan vagy ritkásan álló fák, a szelíd ligetek nem ébresztenek szorongást. A fákat mindenki szereti. Nyáron a napsugaraktól, esőben a

nedvességtől óvnak, a leveleik megnyugtatóan susognak a szélben, ősszel újraszínezik a világot, a törzsükön futó vonalak kinek-kinek a maga történetét rajzolják ki. Madarak, rovarok lakják, termésük táplálja az élőlényeket. Fák nélkül egészen biztosan mások lennénk.

Félek, sokáig nem fogja abbahagyni. Mégsem szólok, nem akasztom meg.

– Ha H. G. Wells álma valóra vált volna – mélázik el –, és lenne időgépünk, beleülhetnénk, visszatérhetnénk, teszem azt, 1140-be, Grönlandra, valamelyik viking telepre. Ha elég nagy lenne az időgép, és miért ne képzelhetnénk annak, vihetnénk magunkkal egy fát valamelyik szerencsésebb korból és tájról. És a vikingek, akik eladdig úgy éltek, hogy élő fáról mindössze hírből vagy a legendáikból hallhattak, csodájára járhatnának. Megérthetnének belőle és általa valami ősit, valami mélyen emberit. És miközben mi bámulnánk az ámulatukat, az ereikben meglóduló vértől kipirult arcukat, mi is megérthetnénk a világból valami újat. Ami egyúttal mégis valami ősi, valami mélyen emberi. Hasonló érzés lenne ahhoz, mint amikor az ember a pusztában vándorol napokon keresztül, a végtelenség hol nyomasztó, hol fölemelő árnyékában, s a horizonton egyszer csak föltűnik egy fa, amely lépésről lépésre növekszik, míg végül évszázados, göcsörtös törzsű kocsányos tölgygé, mezei juharrá, vagy impozáns hárssá terebélyesedik.

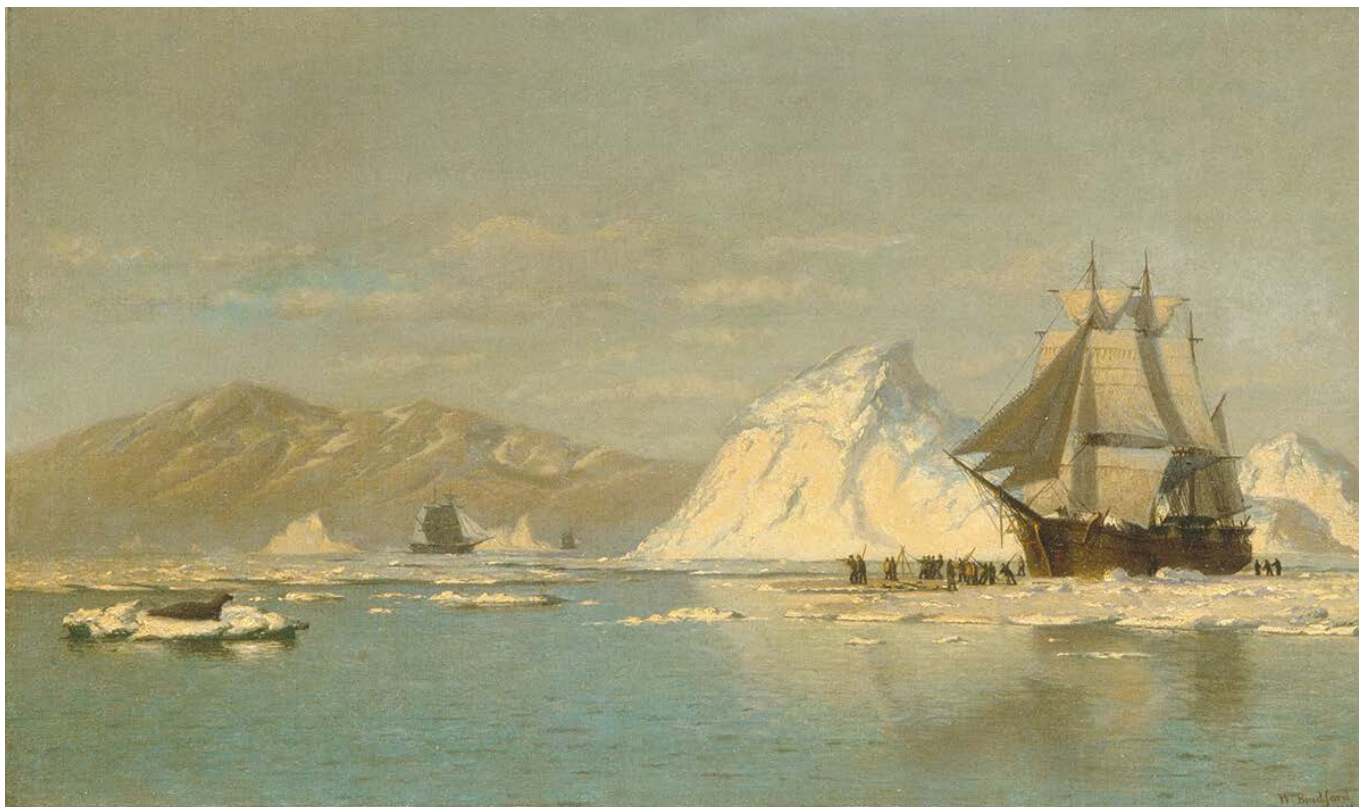
– Grönlandon azonban nincsenek fák – ismétli. – Legföljebb bokrok. Sűrű, sötét erdő helyett fél évig tartó éjszaka borzolja a kedélyeket. És a sarki fény villódzása.

Elhallgat, megköszörüli a torkát.

– Tudom, jártam ott.

Tudom, hogy sohasem, gondolom magamban. Bár Grönlandból akad már elég, jut eszembe elbizonytalanodva. Intek a pincérnek, hozzon valamit, megszomjajztunk, akár a fák aszály idején. A pincér nem mozdul. Ránk se hederít. Erősebben kapálózom. Fölemeli a fejét, rosszallóan megcsóválja.

– Majd, ha fagy – veti oda foghegyről.

Az most van, gondolom, az ablakon nem látni ki a jégvirágoktól. Se fás, se fátalan vidékre nem tekinthetünk, az üveg nem ereszti át a pillantásunkat. Lehet, nem is üveg. Mintha fémesen csillogna. Hacsak nem a jégvirágok miatt. A pincér fölemelkedik. Különös öltözetben van, fõlszolgálo létére. És mintha az ábrázata sem lenne egészen emberi. Legalábbis nem a megszokott módon az. És ahogy közeleg, az étterem is elveszíti minden étterem-jellegét, lepukkant, koszos szobává alakul, hiányos a vakolat, itt-ott kiütöközik alóla a salétrom, a sarkokban a penész, a meztelen villanykörte vibrál, a padló ragacsos. A falon félig lemállott naiv festmény egy szigetrõl, amelynek egyik fele akár grönlandi táj is lehetne, a másikon meg dúsan burjánzik a vegetáció. Kitakarja előlem a képet a pincér-aki-nem-pincér alakja, mélyet sóhajtok, hunyt szemmel még mindig látom a fás és fátalan vidékeket a porló freskón. Hallom a szõrcsõgõ lélegzetvételt, a motozást. Újra kinyitom a szemem, de már csak a vibráló villanyfény karistolja a retinám.

kép | William Bradford festményei, metmuseum.org

Czilczer Olga

SZÓLÓ LÁTOMÁS

2019-12-26 | **VERS**

Most úszik be az ablakon
tán egy mitológiai alak
s nem tiltakoznak a falak
hogy tengernek nézi szabadon
tenyésző képzeletem az udvaron

cigaretacsikk
valaki idegen járhatott itt
egy jöttment tán képzeletem
homályt vendégel az ajtórés
a másodikon más
felületeken tűnő jelenés
a halember a csikk a rés
jelene szóló látomás
nem látta senki más

kép | shutterstock.com

Csongor Andrea

ÉN KIS KERTET

2019-12-11 | VERS

Kőkerítést látok, mely csak jelzi a legelők szélét,
a természet saját anyagából vett határt,
fehér köveket, melyek védenek a széltől, és
tartják a nap melegét.

Lehetne éppen kovácsoltvas is,
a kapunál kicsit magasabbra emelt,
mögötte árnyas gyümölcsfák, ahol
a kinn és benn összeér,
a természetes és épített,

földi és égi találkozik.

De ott van nekem a bezárt kert,
benne foglyul esett tér, idő,
a fal mögött kerengővel,
újra rótt körök útja,
benn színes virágok hajladoznak,
fala feloldás nélkül körbeér.
Kinti magokról szaporodott,
színes, hajladozó virágok odabenn,
lilák, meg rózsaszínűek,
termésük kerten belül marad.
Leképezi a világot, és tagadja.
Lepecsételt kút, körbezárt forrás.

kép | shutterstock.com

Taizs Gergő

MEGRIADNI

2019-12-27 | VERS

in memoriam B. I.

azt mondta
mióta pár éve ráeszmélt
az elmúlás tényére
sokszor semmibe révedő tekintettel
próbál értelmet verni a pillanatba

erre ő azt mondta
hosszú őszülő szakállán végigfuttatva
dohányfüstös ujjait hogy mindezt már
gyerekkora óta tudja és viseli
senkinek sem könnyű ez fiú

látod a buszmegállóba költöző ködöt?
a hajnali órákban kopott közöny
rángatja az utcalámpák piszkos fényét
újabb éjjel nehezedett ránk most
kifújjuk szánkon
a megfáradt álmokat
s akár rozsdás zsanérra fűzött
ablakot feszegeti a hátaikat
néhány megfejtésre váró miegymás és izé
ezt leszámítva minden ugyanaz marad
polcon felejtett mesekönyvek összefirkált lapjai
huszonöt évnyi porcelánba csorgatott porszem
élet-ereklyék egy-egy kimerevített képen
látod
összekarcsúsodik egy négyzetméteren az egész élet

kép | Wenceslaus Hollar: Szakállas öregember jobbra hátradőlő fejjel, metmuseum.org

Z. Karvalics László

A NÉGYZETMÉTER HATALMA

AVAGY MERRE INDULJUNK A MIKROÖRÖKSÉG-MENTÉS
INTÉZMÉNYESÍTÉSÉNEK ÚTJÁN? (7.) [INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ]

2019-12-19 | CIKK, INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ

Amikor a rendszerváltás utáni korszerűsítési munkálatok részeként hozzáfogtak a salgótarjáni Karancs Szálló **18 négyzetméteres kerámiafalának** leveréséhez, szorult annyi értéktudat és szépérzék az építőmunkásokba, hogy riasztották az alkotó, Csohány Kálmán örökségét ápoló civileket. Így lehetett megmenteni a nógrádi múlt jellegzetes alakjait bibliai idézetek közé helyező alkotás elemeinek nagy részét. Mindezt úgy, hogy képesek voltak helyet találni nekik: a művész közeli szülővárosában, Pásztón, az ottani gimnáziumban. S noha az ismételt felállításkor

már nem sikerült helyesen egymás mellé rendezni a darabokat (az idézet-mondatok szavai olykor távolra kerültek eredeti szomszédaiktól), a különleges alkotás nagyrészt megmenekült, és méltó helyen őrzik.

figurális-világtérképes

Kevésen múlt ugyanakkor, hogy nem lett az enyészeté az egykori Úttörő Áruház figurális-világtérképes kerámia díszkútja, amely sok hányattatás után végül a szentendrei Kovács

Margit Múzeumban talált otthonra. De a bontások-felújítások során nagyon sok túlélésre érdemes épületdész, szobor, stukkó, régi nyílászáró, murális, gobelin, beépített/faragott bútor, csillár, könyöklő, épületgépészeti és elektronikai instrumentum, öntöttvas rács- és kerítéselem, kerékvető, sárkaparó, kilincs, rostély, festett üveg, jelzett téglák, különleges cserép, szélkakas, zászlótartó állvány, gipszcímer pusztult el végérvényesen. Gyárak és egészségügyi intézmények kiürítésekor még írott dokumentumok is, nyomtatványok, képek, reprodukciók, fényképek, igazolványok. Zománcos táblák, feliratok, emlékszőlők, emléktárgyak, különleges gépek, szerszámok, berendezési tárgyak. Nem csoda: a megmentés érdekében tett bármilyen lépés csakis gondot és soha meg nem térülő kiadást hoz magával: szakértő jelenléte, válogatás, figyelem, ideiglenes tárolás szükséges, ha egyáltalán létezik hely, ahová útnak indulhatnak az értéknek tekintett darabok. Nem beszélve arról, hogy a szállítással és a végleges tárolással újabb költségek sora rakódik az eredetiekre – de „szerencsére” nem volt befogadó intézmény, amely felelős volna ennek az örökségosztálynak a sorsáért. (Annál nagyobb erővel jelentkezett aztán a szükség, amikor például épületek és épületbelső restaurálásához már nem lehetett eredeti darabokhoz jutni – így azokat méregdrágán kellett újragyártani, korabeli leírások és ábrázolások alapján.)

Az értéktudat hiánya annál is különösebb, mert az épített- és tárgykörnyezet elemeinek másodlagos és sokadlagos felhasználása alapvető működésmód volt a középkortól a 19. század végéig. Lakberendezési tárgyak, szerszámok, közlekedési eszközök, tároló készségek, ruhák árveréseken/mustrákon találtak új gazdára, az elhagyott kolostorok, templomok, várak, kastélyok kövei beépültek istállókba, házakba. Rómer Flórisnak (1815–1889) még fel kellett hívnia a figyelmet, hogy „az út szélén pusztuló brigetoi régiségek” mentés és a föld alá visszatemetés híján elpusztulnak, mert a romokat széthordják építőanyagként.

Aztán beköszöntött a tömegtermelés és a tömegpiac korszaka, felváltva a kézműves-manufakturális világot. Az újabb és újabb technológiák a „régit” szükségtelenné és haszontalanná tették, az esztétikai tárgyhasználat visszaszorult. A szép, drága és ritka tárgyak helyére praktikus, semmitmondó, tömegesen előállított, de olcsóságuk miatt elérhető tucattermékek nyomultak, és ezzel párhuzamosan indult gyors „elavulásnak” a hagyományos mesterségvilág nagy része is.

esztétikai érték

A relatív anyagi „bőség” korszakába lépve az újrahasznosítás helyébe az archiválásnak kellett volna lépnie, de a „műkereskedelem” árnyékában a tárgyvilág lecserélődő elemeire alig esett figyelem. Csak ott

váltottak ki érdeklődést, ahol az esztétikai érték valamiféle vagyoneértéket is ígért: megszületett az ószeresek, bolhapiacok, kirakodóvásárok, antikvitások függőlegesen rétegzett világa. Ennek 21. századi reinkarnációjaként (és azokat részben háttérbe is szorítva) az online aukciós oldalakon a kereskedők mellett mára már magánszemélyek is teljes jogú tagjaivá váltak a mikroörökség-objektumok nagy körforgásának. Ami mindezt mozgásban tartotta és tartja, az a felhasználásban (és adaptív újrahasznosításban) testet öltő funkcionális érték, valamint a gyűjteményképzés szimbolikus és esztétikai értéke, amely mai napig a magángyűjtemények építésében rejlő öröm, elkötelezettség és felelősség forrása. Az őrzéshez szükséges fizikai teret innentől a magánlakásokban elhelyezett gyűjtemények polcai, vitrinjei, szobái biztosítják. De vajon elégséges megoldás ez?

Szalainé Bodor Edit helyismereti könyvtáros, a magángyűjtők szombathelyi Berzsenyi Könyvtárban rendezett kiállításának szervezője mesélte:

[1] „Amit én tapasztaltam a kiállítás készítése kapcsán, találkozáskor a gyűjtőkkel, hogy többen 'panaszkodtak': nincs olyan épület, ahol lehetőségük lenne gyűjteményük bemutatására. Persze biztosan örülnek az időszakos bemutatkozási lehetőségeknek is, de valójában nekik az lenne a megoldás, ha volna egy épület, ahol a relikviáik állandó jelleggel megtekinthetők lennének. Tudom, hogy többen próbálkoztak önkormányzatoknál, múzeumoknál, nem sok sikerrel. A megnyitó estéjén az is szóba került, hogy akár többen összeállnának és egy épületben mutatnák be a gyűjteményüket, de egyelőre ez a terv is csak elképzelés szintjén létezik. Sokan közülük a lakásban, a garázsban vagy pincében tartják ezeket a rendkívül értékes dolgokat. Nagy gyűjteményekről van itt szó, nem néhány darabról.”

Valójában nem is a bemutatás, hanem a szaporodó állományok raktározása, tárolása a legnagyobb kihívás. Minél nagyobb a gyűjtemények helyigénye, annál inkább. Ennek felméréséhez talán elég, ha futó pillantást vetünk néhány hasonló természetű kollekcióna.

A magángyűjtemény műfajt már régóta kinőtt Szegedi Informatikatörténeti Gyűjtemény legszebb darabjai beköltözhettek ugyan egy kétszintes, gyönyörű, 600 négyzetméteres kiállítási térbe Szeged városának és a Neumann János Számítógéptudományi Társaság támogatásának köszönhetően: a szegedi Agorába, de az állomány nagyobbik részének sorsa erősen bizonytalan. A soktonnás számítógépmatuzsálemeknek, a számtalan kisebb masinának meg a több mint tízezer szakkönyvnek épp most kellett költöznie az egyik rossz állapotban levő épületből egy másikba, amelyet ugyanúgy szívességből bocsátottak a rendelkezésére, mint a korábbi. Ki tudja, meddig.

a nyomdagépek szerelmesei

A Nyomdamúzeum Egyesület égisze alatt alkalmi raktárak sokaságában szétszórt csodálatos nyomdatörténeti eszközpark, a

nagyrészt Novokreszczenkov András által megmentett és karbantartott gépszörnyek néhány darabja esetlegesen, itt-ott (legutóbb a Kiscelli Múzeumban) megtekinthető volt ugyan, de a kollekción addig létezik, amíg a bérleti díjat fizetni képesek a nyomdagépek szerelmesei. Szirmai Gábor technikatörténeti eszközyűjteményével vagy David Merlini magánraktárakban őrzött régi páncélszekrényeivel ugyanez a helyzet.

Mindössze négy, nagy értékű, nemzetközi jelentőségű, regionálisan egyedülálló és sok-sok hungarikumot hordozó kollekción emeltem ki: de már ennyi is elég, hogy látható legyen, a hosszú távú megőrzés legfontosabb mozzanata *a rendelkezésre álló négyzetméter*.

Olyan épületkapacitás, amely képes befogadni a hatalmas állományokat. Ez könnyűszerrel megteremthető volna, ha a politikai közösség akarata egybeesne az örökségközösségével.

Mert százával állnak üresen és pusztulnak az állami és önkormányzati kezelésbe került gyárépületek, laktanyák, elavult székházak, iroda- és gazdasági épületek, üdülők, kastélyok és kúriák, a maguk milliónyi négyzetméterével. Az esetek nagy részében maguk is örökségobjektumok: védelemre, gazdára, átmeneti konzerválásra, felújításra és új funkcióra, fenntartóra várnak. A piaci út láthatóan kimerült: ami megújulhatott, megújult. Amit megvettek, azok egy részét az új tulajdonosok vagy egy tulajdonos-lánc aktuális utolsó tagja tette tönkre. Sok település még mindig reménytelenül vár befektetőre, az államtól nagy nehezen megszerzett ingatlanával (a pornóapáti határőrlaktanyától a dabronc-ötvöspusztai Széchenyi kastélyon át a galgamácsai Magtárig). Belegondolni is fájdalmas, mennyi mindent tudnának befogadni a mosonmagyaróvári Lőporgyár, a Váci Forte-gyár vagy a rábafüzesi határőrlaktanya csarnokai és helyiségei – egyéb hasznosítási elképzelés híján üresen állnak, pusztulnak és fenntartási költséget generálnak.

Lehetne másképp?

Hát hogyné. Csattanós bizonyíték erre az egykori Szabolcs utcai kórház területén 2019 májusában elkészült Országos Múzeumi Restaurálási és Raktározási Központ. A hazai múzeumoknak egyetlen épületkomplexumban olyan, 38 ezer négyzetméteres, fantasztikus háttérintézménye jött létre, amelybe 300 ezer darabnál is több műtárgy költözik, s ahol szupermodern környezetben dolgozhatnak majd a restaurátorok. Mintaszerű fejlesztés eredményeként vette használatba a Magyar Állami Operaház Kőbányán az egykori MÁV Északi Járműjavító felújított dízelcsarnokát, amelyben – immár Eiffel Műhelyházként – a díszletraktár mellett új játszóhelyeket és más kulturális tereket sikerült kialakítani.

Nincs okunk rá, hogy ne lássuk működő megoldásnak mindezt a kulturális mikroörökség esetében is. A köztulajdonú ingatlanvagyonnak ugyanúgy érvényes gazdái lehetnek az örökségközösség képviselői és civil szervezetei, mint az államgépezet részeként működő „hivatalos” memóriaintézmények. Ez részben korábbi örökségőrzési korszakra is rímel, amikor az irány még fordított volt: épp a magánvagyonként szolgáló épületek és gyűjtemények mentek át köz (nemzeti)

tulajdonba, hogy életre hívhatóak legyenek a reprezentatív, kiemelt kulturális alapintézmények. Ezek létrejöttével azonban nem szűnt meg a magánemberek, a családok, a lokális és a szakmai közösségek érintettsége, felhatalmazottsága, felelőssége és joga sem. **[2]**

Felismerte mindezt az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ, amely tisztában van a kis gyűjtemények fontosságával, és számtalan módon keresi az együttműködést velük. **[3]** Nagyszerű eredményeket hozott a Gramofon Online **[4]** is: a közgyűjtemények által elhanyagolt gramofonlemezek összegyűjtését és feldolgozását gyűjtői archívumként támogatta egy állami intézmény, a Neumann-ház. Így olyan, alulról építkező állomány jött létre, amelyben *„a gyűjtők hozzák nyilvánosságra gramofonfelvételeiket, és osztják meg tudásukat egymással és az érdeklődőkkel. A gyűjtői archívumban a hozzáférés (a felvételek meghallgatása) és az értékelés nyitott mindenki számára, a gyűjtemény és a tudásbázis gyarapítása azonban az érintett örökségközösség joga és feladata”*. S vajon milyen intézmény áll a takaros minizsebkönyv-sorozat, az Anno mögött, amely sok egyéb mellett a zászlótartók, cirádás kulcstartók, iránytűk, turistabot-jelvények, morzsakefék és morzsalapátok, vasalók, arc- és hajkenőcsök, kukucskálóablakok, legyezők, pénzgyűjtő perselyek, bőrröndcímkek, ollók, zsebórák, gombok, házjegyek, kapukilincsek, gyűszűk, sportérmek és táncrendek mikrovilágába vezet? Nem memóriaintézmény, hanem egy aprócska szakmai műhely, a Tandem Grafikai Stúdió. **[5]**

örökségközösség

Ne feledjük: az örökségközösség egyúttal *tudásközösség* is. Az érmegyűjtők 8000 (!) fős (és még mindig növekedésben lévő) Facebook-csoportján nemcsak az információk szakadatlan cseréje és részletkérdések tisztázása zajlik, hanem a gyűjtőközösség etikus tagjai készséggel segítenek tanáccsal azoknak, akiknek nincs kellő jártassága a birtokába került érmék értékének megállapításához. De ereszkedjen le bárki a szódásüveggyűjtők félezres mikrotársadalmának labirintusába, **[6]** vagy a pecsétes téglák szerelmeseinek („mániásainak”) 2003 óta létező fórumába, ahol olykor évekig is tusakodnak akár egyetlen jelzés megfejtésével, **[7]** hogy megérezze: nem pusztán sajátos szubkultúrákba szaladt bele, hanem értékőrző közösségi szigetekbe botlott.

Az is könnyen és gyorsan tudatosítható, hogy a digitális kultúra áldásai mekkora lökést adhatnak a korábban elszigetelt, magányos tevékenységre kárhóztatott gyűjtőknek, hogy valódi közösséggé szerveződhessenek, digitalizálhassanak, megosszanak és közös tudást gyarapíthassanak. Ám ezzel párhuzamosan azt is egyre tisztábban látjuk, hogy szinte mindegyik gyűjtőközösség elérkezett lehetőségeinek legvégső határaihoz. A továbblépéshez már nem járulnak hozzá a virtuális világ kínálta lehetőségek: ahhoz alulról szerveződő, oldalról és felülről támogatott intézményesedésre van szükség. Olyan tudatos építkezésre, amelynek során valamennyi fontos funkció mögé felhajtóerő költözik. S ennek kiinduló- és elrugaszkodási pontja, nélkülözhetetlen feltétele a szükséges fizikai infrastruktúra megteremtése. Amíg nem áll rendelkezésre a legnagyobb hozzáadott érték és kínálati elem, a kellő számú „négyzetméter”, addig nincs értelme a ráépülő szolgáltatások létrehozatalának, de még tervezésének sem.

A kulturális mikroörökség világába tett hosszú út lezárásaként körvonalazok tehát egy elképzelést, amely időszerűnek és megvalósíthatónak tűnik, s nemcsak megoldja a legégetőbb problémákat, de izgalmas társadalmi innovációként hatalmasat lép előre: s így életre ébredése esetén modellként, mintaként is szolgálhat más nemzetek örökségközösségeinek számára. **[8]**

Ha első lépésként sikerül egy emblemikus és nagy alapterületű épületben létrehozni egy központi *Gyűjtemények és Mesterségek Házát* (mint országos ismertségű, láthatóságú, nagy presztízs- és bizalmi tőkével, jelentős társadalmi elfogadottsággal rendelkező, fenntartható, kisszámú főállású szakemberrel és sok önkéntessel dolgozó intézményt), azonnal megindulhat a leginkább veszélyeztetett mikroörökség-osztályok állományának elhelyezése, nagy kulturális és esztétikai értéket hordozó magángyűjtemények kiállítási helyszínévé (s ezen keresztül izgalmas új bel- és külföldi turisztikai attrakcióvá) tétele, a szükséges digitalizálási és az értékhozzáadott információs szolgáltató és támogató tevékenységek elindítása.

A fentiekhez csatlakozó hálózatfejlesztésnek köszönhetően **[9]** második lépésben sorra nyílhatnak meg nagyvárosainkban, majd közepes- és kisvárosokban és akár még kisebb településeken a *Gyűjtemények és Mesterségek Háza*i, kiállítási térrel, szükség esetén raktározási kapacitással és információszolgáltatásokkal segítve a helyi örökségápoló csoportokat. Ezzel nemcsak új, helyi kulturális-közösségi terek jönnek létre, felnőhet egy hálózat is, amelyben mind több érdekes és értékes gyűjtemény tudja megmutatni forgószínpad-szerűen magát, negyedéves vagy féléves csere-ritmussal, (vissza)vonzva a korábbi látogatókat is az állandóan megújuló kiállításokra. Mindehhez néhány regionális raktárépületre és gyarapodó szállítási és objektummozgatási kapacitásra is szükség mutatkozhat.

a gondozás éthoszával

Harmadik lépésben gyűjtemények elhelyezéséhez és gyarapításához helyszínt biztosító alkalmi partnerek százai csatlakozhatnak, szerződéses kapcsolattal.

Közintézmények, cégközpontok **[10]**, irodaházak, gyárak **[11]**, bevásárlóközpontok **[12]**, egyetemek **[13]** rendelkezésre bocsátható sarkai, falszakaszai, kirakatai fogadhatnak be egy-egy, akár tematikailag is illeszkedő gyűjteményt. Valamennyi közül a legperspektivikusabb partnerek az *iskolák* lehetnek. Nemcsak a felkínált hasznos négyzetmétereikkel, hanem elsősorban avval, hogy integrálják az életükbe a tárgy- és gyűjteménykultúrát. Nem úgy, ahogy egykor a szalvétákkal, kártyanaptárral, autós-kártyával, bélyeggel akár szakkör-szerűen tették, hanem a közös gyarapítás, a gondozás éthoszával és felelősségével. Az iskolák különösen a helyi vonatkozású tárgyak és dokumentumok, valamint a sok példányban létező (redundáns) gyűjtemények gazdáiként játszhatnak nagy szerepet. (Arról nem is beszélve, hogy nincs megfelelőbb életkor és helyszín az örökségérzelmek kialakításához.)

Mi az a küldetés tehát, amit egy felépülő és kiteljesedő hálózat teljesíthet? **[14]**

A hazai tárgy- és gyűjteménykultúra jelentőségének bemutatása, a gyűjtőtevékenység népszerűsítése,

jelentős kulturális, történeti értéket hordozó tárgyi emlékek összegyűjtése, megmentése,

rekonstrukciója, rendezése, bemutatása,

a tárgyakhoz **[15]** kötődő kultúrtörténeti, szakmatörténeti háttér feltárása,

a hazai gyűjtőtársadalom tudatosságának, felkészültségének, tájékozottságának, szervezettségének növelése,

a magángyűjtők birtokában lévő értékes és érdekes gyűjtemények bemutathatóságának megteremtése,

a már létrejött, de nehézségekkel küzdő gyűjtemények tárolási, feldolgozási, kiállítási lehetőségeinek javítása,

a turistaforgalomtól távol eső, ritkábban látogatott vidéki gyűjtemények, kisebb tárgymúzeumok anyagának időszakos nagyvárosi bemutatása

A fenti célokhoz az alábbi tevékenységekkel tud hozzájárulni:

A jelentős kereskedelmi értéket nem képviselő, kevésbé reflektorfényben lévő hazai magángyűjtők és gyűjteményállományuk felmérése, adatbázisba rendezése, információs szolgáltatások nyújtása. **[16]**

A kiállítási anyagaik másodhasznosításában, vándorkiállítás formájában történő bemutatásában érdekelt kisebb önkormányzati, alapítványi és más gyűjtemények felmérése, adatbázisba rendezése.

Támogatók, pályázatok és partnerek segítségével a Gyűjtemények és Mesterségek Házait a hazai gyűjteménykultúra fellegvárává fejlesztve szakmai, tudományos és a gyűjtéshez kapcsolódó társadalmi eseményeknek, rendezvényeknek, börzéknek, csere-eseményeknek is otthon biztosítása.

Hozzájárulás új, nagy érdeklődésre számot tartó, hézagpótló vagy jelentős történeti értéket képviselő gyűjtemények állandó kiállításainak megteremtéséhez.

Akciók indítása a gyűjteményi körbe jelenleg nem tartozó, de egykor majd jelentős kulturális értéket képviselő tárgyak összegyűjtése érdekében.

Segítségnyújtás tárolási és szállítási nehézségekkel küzdő gyűjtemények számára a megfelelő kapacitások biztosításával. Jelentős értéket képviselő gyűjtemények átvétele gondozásra.

A hazai gyűjtőközösségek ernyőoldalaként működő weboldal létrehozásának elősegítése külső partner(ek)el.

A gyűjteményeket bemutató ismeretterjesztő, népszerűsítő broszúrák, kiadványok, tájékoztatók gondozása, előkészítése, megjelentetése, terjesztése, együttműködés professzionális kiadókkal a gyűjteménykultúrát gazdagító könyvek megjelentetése érdekében.

Együttműködés a hazai közgyűjteményekkel (információ- és kölcsönösen hasznos állománycsere érdekében).

A családi emlékezet darabjainak átvétele, esetleges digitalizálása, metaadatolása és gyűjteményezése, az eredeti tulajdonosi-hovatartozási elv megőrzésével egyes speciális dokumentumtípusok virtuális gyűjteménnyé szervezése. (Tulajdonszerződések, anyakönyvek, igazolványok, engedélyek, oklevelek stb.)

Az állapot-helyreállítás, konzerválás, restaurálás feladataihoz szükséges műhely kialakítása (esetleg erre szakosodott FabLab formájában – ez olyan nemzetközi hálózat részét képező nyílt innovációs műhely, gyártástechnológiai könyvtár, ahol a 3D nyomtatók, CNC marógépek és lézervágók mellett asztalosműhely is található).

Emeljük ki még egyszer: az egész hálózat a kis számú „hivatásos” mellett döntően önkéntesekre, társadalmi munkára épül, amelybe beletartozik az iskolások közhasznú tevékenysége. Eddig is magánemberek, helyi kiscsoportok végezték az

örökségmentés áldozatos és szép feladatának zömét, életidejüket, lakás-négyzetmétereiket, pénzüket „forgatva” magas szintű értéktermelő tevékenységbe. A sorozat befejező részét nekik, a mikroörökség hétköznapi hőseinek szenteljük.

1. Részlet 2018. március 7-i email-üzenetéből, amelyben kérésemre összefoglalta tapasztalatait. ↑
2. Ez más országok és kultúrkörök esetében még inkább igaz. Ibériában és Itáliában állandó feszültséget generált a központi archívumok és a kisebb magán (vagy félig-meddig magán) archívumok (archivillos) munkamegosztása. (L. pl. Fernando Bouza, *Corre manuscrito. Una historia cultural del Siglo de Oro* (Madrid 2001), különösen 241-288. o.) Japánban nemcsak katonai funkciója volt a családnak, hanem kötelességükhöz tartozott generációról generációra naplózni a jelentősebb ceremóniákat és eseményeket, s ezzel nemcsak az emlékezet-örzésben, hanem a kormányzás állandóságának megtartásában is jelentős szerepet játszottak. L. pl. Koichi Watanabe: *Pre-modern Archives and their management in Japan*. International Council on Archives, KLCC Kuala Lumpur, 2008 https://www.ica.org/sites/default/files/EASTICA_2008_paper_history-of-archival-practices_EN.pdf ↑
3. <https://www.magyarKurir.hu/hirek/-legnagyobb-misztérium-isten-gondviselo-szeretete-interju-varga-lajos-vaci-segedpuspokkel> ↑
4. <https://gramofononline.hu/> A Gramofon Online a Magyarországon nyomott és kiadott, 78-as fordulatszámú hanglemezek felvételeit gyűjti és dolgozza fel az 1906-os kezdetektől. ↑
5. <http://tandemgrafika.hu/anno> ↑
6. <https://www.facebook.com/groups/szodasgyujtok/> Amúgy épp a győri szódásüvegek gyűjtői jutottak leginkább előre az intézményesedés útján. Hámori Sándor 2011-es kiállítását követően sorra jelentkeztek nála további győri gyűjtőtársak, hogy az újabb kiállításokra felajánlják saját tárgyaikat, és *együtt szorgalmazzák egy állandó kiállítás létrehozatalát*. <https://www.infogyor.hu/hirek/olvas/szodasuveg-kiallitas-2017-09-29-143000> ↑
7. https://forum.index.hu/Article/showArticle?na_start=0&na_step=30&t=9096635&na_order= ↑
8. Megjegyzés projektszemléletűek örömeire: az elképzelés könnyűszerrel formálható *megvalósíthatósági tanulmány* is. ↑
9. Széleskörű kommunikációs tevékenység révén állami, önkormányzati tulajdonú és magán-felajánlású épületek rendelkezésre bocsátásának elérése. Ezt követően/ezt megelőzően az üzemeltetéshez szükséges feltételek megteremtése pályázatokkal, külső forrásbevonással, cégek társadalmi felelősségvállalásának részeként és központi és helyi költségvetések dedikált soraival. ↑
10. A bajai Axiál Kft. székházában trófeabemutató termet alakítottak ki (a tulajdonos itt helyezte el magángyűjteményét). <http://www.ph-idea.hu/axial-kft.html#4> ↑
11. A szombathelyi Kovács István különleges telefongyűjteményének legszebb darabjait 2016 nyarán lehetett (ideiglenesen) megtekinteni a helyi iQor gyár aulájában. Természetesen ez az állomány is helyét keresi, mert nem fér el a gyűjtő garázsában, amit alkalmi múzeumként látogatnak a helyi diákok. https://www.nyugat.hu/cikk/old_school_telefonok_a_gyarban ↑
12. Ilyesmivel visszatérően kísérletezett sűrű profilváltásai során az óbudai Új Udvar Bevásárlóközpont. ↑
13. A gyakorlat már létezik: az Óbudai Egyetem Bécsi úti főépületében dr. Kutor László negyven évnyi gyűjtőmunkájának eredményeként nyílt meg IT Evolúció címmel állandó kiállítás 2016-ban. Az impozáns tárlók és tárgyrítkaságok egy része megtekinthető itt: <https://news.uni-obuda.hu/articles/2017/11/21/informatikatorteneti-kiallitas-az-obudai-egyetemen-forradalom-vagy-folyamatos-fe>. De utalhatunk a Miskolci Egyetem egyetemtörténeti gyűjteményére is, különösen annak numizmatikai állományára, bányászati témájú bélyeggyűjteményére, miniatűrkönyv-gyűjteményére, az ipar- és technikatörténeti tárgyakra vagy az egyben megmentett Selmeczi Műemlékkönyvtárra (<http://muzeum.uni-miskolc.hu/>) is. ↑
14. Pontosításként emeljük ki: a „megfogható” kulturális mikroörökség öt osztályából a természeti és nyelvi

mikroörökség gondozására más csatornák és megoldások tűnnek megfelelőnek, az épített mikroörökség világából pedig csak bizonyos objektumtípusok „valók” ide: olyanok, amelyek eredete nem azonosítható, vagy egykori épített környezete nem maradt fenn, és mozgatható, önállóan is értelmezhető darab. Hosszabb távon azonban a tárgygyűjtemények és a családi dokumentumok világa egyre több ponton érintkezhet a többi, a gyűjtőkörből átmenetileg kizárt kisvilággal, és a szellemi kulturális mikroörökséggel is (ahogy korábban láttuk, az ún. affordancia-kapcsolatoknak köszönhetően). ↑

15. A „tárgyak” sajátos, külön osztályát jelentik a könyvek és folyóiratok, az aktuálisan legnagyobb számban utcára kerülő és helyüket kereső mikroörökség-objektumok. ↑
16. Ehhez nagyon hasonló feladatot magas színvonalon elvégzett már az Uniós támogatású Courage projekt (<http://hu.cultural-opposition.eu/>), amely szűk tématerület, a kulturális ellenállás és az ellenkultúra egykori emlékeit dokumentálva önálló adatbázist épített a magángyűjteményekből, amelyek ezt a korszakot dolgozzák fel (nemcsak Magyarországon, Európa számos országában, de a magyar anyag különösen gazdag: több mint félezer (!) gyűjteményt tartalmaz). Az információszolgáltató funkció, amely egyaránt kiterjed a gyűjtőkre, az állományokra, a bemutató helyekre és a lehetséges partnerekre, használja és továbbfejleszti a meglévő nyilvántartásokat, és újakat is létrehoz, de elsősorban brókeri szerepben kell jól teljesítenie: közrejátszani abban, hogy kölcsönös előnyök reményében találhassanak egymásra azok, akik kooperációra ítéltettek. A Colnect (<https://colnect.com/hu>) típusú személytelen, de nemzetközi gyűjtőközösségeket elérhetővé tévő gumiplatformok helyett a hazai örökségközösségek ismert problémáira kell megoldásokat kínálni. ↑

kép | Gino Severini művei, wikiart.org

A szerk.

KENTAUROK

2019-12-18 | AJÁNLÓ

Tizenötödik alkalommal ajándékozott meg Liget-szerzőket **Varga Zoltán Zsolt**.

Kentaur című kisplasztikáját ezúttal **BÍRÓ JUDIT** és **LIPTÁK ILDIKÓ** kapta.

A megajándékozott szerzők az alábbi szövegeket olvasták fel:

Bíró Judit

1976 nyarán a még épülőfélben lévő kelenföldi lakótelep általános iskolájának Zalka Máté úttörőcsapata Kiváló Úttörő kitüntetésben részesített. Nem ideológiai okokból, pusztán szépírássom és rajzkészségem miatt: én voltam ugyanis a csapatnaplós.

A kitüntetés traumatizált.

Nem ideológiai okok miatt. A fiú, akibe titokban szerelmes voltam, és akinek a tekintetét próbáltam elkapni, amikor a nevem elhangzott, közömbösen, meglehetősen dühödten egykedvűen álldogált tovább, rám se hederített, nemhogy büszkén követte volna tekintetével a vonulásomat az emelvény felé a tornaterem nyikorgó padlóján. (Ma már tudom, hogy a fiú, nevében „ssy”-nal, egy '45 utáni kisnyilas hagyományokat ápoló családból jött. Miért is érezte volna magáénak a szocialista rituálét?! Meg, sajnos, engem sem érzett a magáénak.)

Hát ezért traumatizálódtam – s attól kezdve csak egy cél vezérelt: ne tüntessenek ki, és ne tűnjek ki soha többet.

Célomat tökéletesen el is értem – egész mostanáig.

De ez nem is kitüntetés. Nem is díj. Ahogy hallottam, egyenesen nem-díj.

De ha díj lenne, ha kitüntetés lenne is – most már akkor sem traumatizálna.

+

Évtizedek óta szociológiai jellegű tárgyakat oktatok, s az utóbbi években szilárd meggyőződésemmé vált, hogy nincs olyan társadalomtudományi tézis, ami többet mondana az emberről, mint egy szépirodalmi szöveg.

A szépirodalom. A Szép irodalma.

A „Levelek az ember esztétikai neveléséről” címmel elérhető leveleiben Schiller erről mindent elmond. Elgondolkodtató, ahogyan Rudolf Steiner értelmezi a schilleri mondandót – gyaníthatóan (s némileg meglepően) azért, hogy a „mindannyiunkban lévő láthatatlan ember” víziójához intellektuális támasztékot találjon.

Steiner szerint Schiller két tudatállapotot különböztet meg az ember fizikai világhoz való viszonya szerint. Az egyik tudatállapotban az ember átadja magát a benne lejátszódó fizikai hatásoknak – s így a természet kényszere alá kerül: érzékek és ösztönök irányítják. A másik tudatállapotban az értelem logikus törvényszerűsége alá helyezi magát, s így a szellemi szükségszerűség tölti ki életét.

A természeti világ kényszere és az értelem szükségszerűsége között azonban Schiller bemutat egy közbülső tudatállapotot – az esztétikai tudatállapotot, amelyben az ember a Szépséget megjelenítő műveket át tudja élni, és ilyeneket létre tud hozni. Az esztétikai tudatállapotban cselekvő embert ugyanúgy a vágy élvezete hajtja, de a vágyai „megnemesítettek”: a Jó tetszik neki, a Rossz nem...

Az esztétikai tudatállapotban tud megszületni az Ember igazi mivoltja – szól Schiller reménykeltő tézise.

+

Köszönöm. Óriási megtiszteltetés.

Óriási örömet okoz. Most éppen mindhárom tudatállapotomban a boldogságtól lebegek – szó sincs traumáról.

Sőt: látom, ahogy a most 11 hónapos Leó nevű unokám mintegy 35 év múlva fizikai Nobel-díjat kap (mert mi mást kaphatna ilyen névvel?!), és én ott ülök a stockholmi Koncertterem első sorában, a kereskesszékemben, s lelkesen csápolok, miközben Leó kezét fog a királlyal, és nagyon vigyázok, nehogy kicsússzon a kezemből a tíz évvel korábban kapott irodalmi Nobel-díjam...

Ezt a szabad, felszabadított képzeletet a Ligetnek köszönhetem.

Köszönöm Liget! Köszönöm Varga Zoltán Zsolt!

Lipták Ildikó

A díjak már az átadásuk előtt is léteznek. Várják, hogy gazdára találjanak, és aggódva figyelik, hogy mihez kezdenek majd velük. Ők úgy tudják, azért születnek, mert az emberek belőlük merítenek erőt és bátorságot.

De a díjakról tudjuk, hogy legalább annyira szól azokról, akik adják, mint azokról, akik kapják. Hogy kéz a kézben járnak az örömmel és a büszkeséggel, ám a nyomukban mindig ott settenkedik a szorongás.

Mert más is kaphatta volna.

Mert felelősséggel járnak.

Mert akarva-akaratlan elvárásokat fogalmazznak meg.

Az igazán jó díjak személyre szólnak, és legtöbbször szépek.

Ha jól bánunk velük, állítólag nem okoznak bajt.

De vajon hogyan kell gondjukat viselni?